

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Часопис ЦИВІЛІСТИКИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

Випуск **46**

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

ISSN 2522-4832

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Харитонов Євген Олегович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Харитонova Олена Іванівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Некіт Катерина Георгіївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голубєва Неллі Юріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Давидова Ірина Віталіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Завальнюк Володимир Васильович – доктор юридичних наук, професор, проректор з навчально-методичної та виховної роботи, Національний університет «Одеська юридична академія»

Ківалов Сергій Васильович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного і фінансового права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Ківалова Тетяна Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Міжнародний гуманітарний університет

Кізлова Олена Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права й процесу, Міжнародний гуманітарний університет

Колодін Денис Олексійович – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету цивільної та господарської юстиції, Національний університет «Одеська юридична академія»

Харитонova Тетяна Євгенівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чанишева Аліна Рашидівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чанишева Галія Інсафівна – доктор юридичних наук, професор, декан соціально-правового факультету, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Національний університет «Одеська юридична академія»

Чобану Геннадій – доктор, професор, Національний науково-дослідний інститут праці та соціального захисту (Бухарест, Румунія)

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 9 від 26 грудня 2022 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Журнал зареєстровано Міністерством юстиції України: свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24969-14909ПР від 31.08.2021 р.
Включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальностей 081, 293 (юридичні науки):
Наказ № 409 від 17.03.2020 р. Міністерства освіти і науки України.

«Часопис цивілістики» включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Офіційний сайт: www.clj.nuoua.od.ua

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ	5	ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	40
<i>Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна</i>		<i>Галунова Лариса Ігорівна, Мартинюк Іван Вікторович</i>	
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	5	ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	40
<i>Матійко Микола Володимирович</i>		ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА	46
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА.....	17	<i>Давидова Ірина Віталіївна</i>	
ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА	23	МІСЦЕ СМАРТ-КОНТРАКТІВ СЕРЕД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ.....	46
<i>Бабич Ірина Григорівна</i>		ЦИВІЛІСТИКА БЕЗ КОРДОНІВ	52
ВИЗНАННЯ ПРАВА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....	23	<i>Голубєва Неллі Юріївна, Бут Ілля Олександрович</i>	
<i>Веренкіотова Ольга Валеріївна</i>		РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	52
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	28		
<i>Гуйван Петро Дмитрович</i>			
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З НЕВИЗНАЧЕНИМ СТРОКОМ ЗДІЙСНЕННЯ. ПОРІВНЯННЯ ЇХ З «УМОВНИМИ» ПРАВОЧИНАМИ.....	34		

CONTENTS

THEORETICAL ISSUES	5	INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS	40
<i>Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena</i>		<i>Galupova Larysa, Martyniuk Ivan</i>	
SOME PROBLEMS OF THE CIVIL LAW		FEATURES THE JURISDICTIONAL FORM	
ISSUES UNDER MARTIAL LAW.....	5	PROTECTION INTELLECTUAL PROPERTY	
<i>Matiiko Mykola</i>		RIGHTS.....	40
CERTAIN ASPECTS OF THE		IT LAW CIVIL PROBLEMS	46
ORGANIZATIONAL COMPONENT		<i>Davydova Iryna</i>	
OF THE FUNCTIONING OF CIVIL LAW.....	17	THE PLACE OF SMART CONTRACTS	
PRACTICAL CIVIL LAW	23	AMONG CIVIL LAW CONTRACTS.....	46
<i>Babych Irina</i>		CIVIL LAW WITHOUT BORDERS	52
RECOGNITION OF THE RIGHT AS A WAY		<i>Golubeva Nelly, But Illia</i>	
OF PROTECTING OF THE CIVIL RIGHTS...	23	IMPLEMENTATION OF CERTAIN	
<i>Verenkiotova Olga</i>		PRINCIPLES OF CIVIL JUSTICE DURING	
SOME ASPECTS OF PROTECTION		MARITAL STATE.....	52
OF INTELLECTUAL PROPERTY SUBJECTS'			
RIGHTS IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE....	28		
<i>Guyvan Petro</i>			
PECULIARITIES OF THE REGULATION			
OF OBLIGATIONS WITH AN INDEFINITE			
PERFORMANCE PERIOD. COMPARING			
THEM WITH "CONDITIONAL" DEEDS.....	34		

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 347:355.271

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.1>

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

Харитонova Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9681-9605

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми. 24 лютого 2022 року строком на 30 діб по всій території України запроваджено воєнний стан. Воєнний стан запроваджений Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який затверджений Верховною Радою України. Таке рішення ухвалено у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони відповідно до українського законодавства. З цього моменту практично всі суспільні відносини в країні зазнали трансформації, особливо це стосується приватно-правових відносин. Таким чином, цивілістика стикнулася з низкою проблем як методологічного, так і практичного характеру, що потребують негайного, з огляду на ситуацію, вирішення.

Постановка проблеми. Виходячи з того, що Україна перебуває наразі у дуже складній ситуації, пов'язаній з російською агресією, забезпечення прав приватної особи в умовах воєнного стану, ефективно цивільно-правове регулювання відносин за її участю, потребують ґрунтового та системного дослідження.

Стан дослідження. Зазначені питання, попри певну кількість наукових праць, все ще залишається малодослідженим у наукових публікаціях

вітчизняних науковців, однак є актуальним в умовах надзвичайних ситуацій.

Метою дослідження є встановлення і аналіз тих проблем, які постали перед цивілістикою в умовах воєнного стану.

Основний зміст. Значення природного права як підґрунтя цивільно-правового регулювання взагалі та в умовах воєнного стану, зокрема

Ми не маємо метою детальний розгляд поняття та властивостей концептів природного та позитивного права. Разом із тим, вважаємо необхідним загальну характеристику їхньої ролі у реалізації та захисту прав приватної особи в умовах воєнного стану.

Природне право, власне, є джерелом приватного права, що визначає засади правового статусу особи та її взаємини з іншими особами – членами суспільства. На нашу думку, воно є методологічним підґрунтям концепції «передісторії правового регулювання ... від якої залежить якість нормативної основи, правового регулювання, його сила та дієвість. ...» [1, с. 155].

Аналіз меж, засад і доцільності правового регулювання дає підстави для твердження, що вони є різними для сфери приватного і публічного права.

у процесі діяльності органів державної влади і поведінки громадян, вона невід'ємною від правосвідомості та правової культури тих та інших.

У зв'язку з цим, при з'ясуванні сутності категорій «юридичне/правове забезпечення», «юридичні гарантії» тощо має враховуватися не лише їхня спрямованість на захист прав та інтересів учасників правовідносин, можливість застосування відповідальності, мір захисту тощо, але й стан правової культури у суспільстві, ставлення до таких понять як «правосвідомість», «правопорядок» тощо.

Такі явища як «регулювання», «гарантії», «гарантування» та «забезпечення» є самостійними категоріями. Гарантія виступає однією із складових елементів забезпечувального механізму, є формою виразу ставлення держави до ідеї права, оскільки об'єктом гарантії є суб'єктивні права громадян.

«Забезпечення» і «гарантування» співвідносяться як рід і вид: вони мають спільні ознаки – дієву природу і характеризують форму залежності, і саме таку, через яку одне явище впливає на інше. Гарантування щодо гарантії слід розглядати як єдність форми і змісту, де формою виступає гарантія, а змістом – гарантування, яким охоплюється дія, результат діяльності держави, громадян, спрямовані на повну реалізацію прав і інтересів громадян.

У кожному разі, виходимо з того, що для забезпечення впровадження цивілізаційних феноменів, яким, зокрема, є концепт приватного права, у певне суспільство, держава, як механізм організації життя цього суспільства, має здійснювати в межах правового поля низку заходів.

Таким чином відбувається (має відбуватися) «об'єктивізація» згаданих феноменів (у тому числі, права), перехід їх з абстрактного цивілізаційного рівня на рівень цінностей, категорій, інституцій відповідної держави. Нерідко, від держави вимагаються значні зусилля, щоб впровадити якісь бажані для більшості (або для правлячої еліти) цивілізаційні феномени, ідеологію тощо в життя суспільства.

Хоча, очевидно, згадані зусилля має вживати не лише держава, а й суспільство в цілому, оскільки без цього процес іноді уповільнюється, а іноді взагалі стає неможливим.

У кожному разі, юридичне / правове забезпечення впровадження в життя суспільства ідеї права, як цивілізаційної категорії, (концепту права) не може полягати лише у виданні якихось нормативних актів та більш чи менш постійного та ефективного нагляду за їхньою реалізацією.

Цілком очевидно, що зусилля держави є лише одним із засобів форм юридичного / правового забезпечення. Отже, маємо розрізняти державне та недержавне (громадське) правове забезпечення.

Характеризуючи «державне правове забезпечення», маємо ще раз звернути увагу на необхідність розрізняти у цій галузі (втім, як і у інших) «правове» і «законодавче» забезпечення, що впливає з розуміння понять «право» і «закон» як нетотожних.

Що стосується класифікації діяльності держави (зусиль держави) по юридичному/правовому забезпеченню, то вона може виглядати таким чином:

1) методологічне та доктринальне забезпечення. Розробка концепції, визначення засад правового забезпечення тощо; підтримка певної доктрини права. Можливо, сюди варто віднести й ідеологічне забезпечення, як форму державних зусиль по створенню світоглядного підґрунтя, впровадження нових (обновлюваних) правових феноменів;

2) законодавче забезпечення. Сюди можна віднести видання законів та інших актів законодавства, санкціонування правових звичаїв та норм моралі, що стосуються об'єкта законодавчого забезпечення;

3) забезпечення належної реалізації норм законодавства, які стосуються об'єкта забезпечення, за допомогою відповідних державних інституцій, судової системи;

4) інформаційно-пропагандистське (виховне) забезпечення. Роз'яснення сутності положень, що впроваджуються, мети впровадження тощо. Правова освіта, яка здійснюється у певному напрямку;

5) організаційне забезпечення. Визначається орган (органи), що відповідають за ті чи інші напрями впровадження, їх компетенція, взаємодія тощо.

Що стосується недержавного(громадського) правового забезпечення, то до його форм, переліку, варто віднести:

1) світоглядне забезпечення, яке, очевидно, охоплює й правову ментальність населення суспільства. Цінності, інституції, категорії, поняття, які впроваджуються, мають або бути такими, що не суперечать світогляду більшості суспільства, або адаптованими до визнаних світоглядних засад;

2) доктринальне забезпечення – у тій його частині, що виникає незалежно від завдань держави щодо наукових розробок (і зацікавленості

напрямків удосконалення цивільного законодавства. Це зумовлює доцільність уточнення концепції оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства з погляду оцінки її відповідності потребам сьогодення.

Неможливо згадати тут усі проблеми, які при цьому виникають, але можна визначити динаміку методологічних імперативів, що забезпечують теоретичне підґрунтя оновлення цивільного законодавства.

Як свідчить досвід минулих місяців активних бойових дій, у таких умовах особливого значення набуває антропологічний підхід, що має перебрати на себе роль методологічної основи рекодифікації. Зростання його значення пояснюється тим, що цивільні права та інтереси людини (приватної особи) в умовах війни (бойових дій, окупації, вимушеного переміщення з місць постійного проживання тощо) постійно зазнають негативного впливу. При цьому захист цивільних прав та інтересів істотно ускладнюється обмеженими можливостями звернення за юрисдикційним захистом чи взагалі відсутністю такої можливості. Остання обставина зумовлює доцільність детального визначення статусу людини, як приватної особи, а особливо визначення способів захисту цивільних прав та порядку їхнього здійснення у особливих умовах

Водночас, варто зауважити, що, попри досить активне обговорення «євроадаптаційних» та «нормативно-юридичних» аспектів оновлення цивільного законодавства у цій сфері, поза увагою вітчизняних цивілістів до останнього часу залишалися антропологічні та «ментально-ціннісні» виміри цього процесу. Таке ігнорування антропологічної ідеї приватного права, котре за своєю сутністю є «правом приватної особи», на рівні законотворчості загрожує втратою актами законодавства їхньої «приватноправової методологічної ідентичності».

Наслідком є те, що людина, як приватна особа, як суб'єкт цивільних прав та обов'язків, у ЦК України (втім, так само й у низці інших цивільних кодексів) фактично перебуває на другому плані, бо норми, присвячені їй правовому статусу, містяться серед інших Загальних положень книги I Кодексу.

Оцінюючи такий підхід, зауважимо, що, попри певну раціоналізацію структури ЦК (групування норм, що визначають статус фізичної особи в одному розділі Кодексу), з погляду цінностей (ідеї) приватного права, поміж яких чільне місце займає людина – приватна особа, концепція ЦК

України потребує кардинального перегляду у процесі його рекодифікації з метою адаптації положень Кодексу до європейського концепту приватного права та врахування надзвичайних ситуацій, що склалися у нашій країні.

При цьому слід врахувати, що ст. F (н. н. ст. 6) Договору 1992 р. передбачає, що «Союз поважає основні права особистості, як вони гарантовані Європейською конвенцією захисту прав людини й основних свобод і як вони впливають із загальних конституційних традицій держав-членів, у якості загальних принципів права Співтовариства». Відтак в основу загальних принципів приватного права ЄС, покладений пріоритет прав особистості, закріплений у Європейській конвенції. Отже європейське приватне право, як таке, починалося фактично з вирішення питань правового статусу особи. Потім на цьому підґрунті формувалася система майнових відносин, речових прав, договорів приватного права тощо.

Відтак категорія «людина – приватна особа» має стати провідною в українській концепції цивільного права (і законодавства)

Цивільне законодавство і договір

Дискусійним є питання щодо оцінки договору, як форми цивільного законодавства в умовах воєнного стану.

У зв'язку з цим коротко згадаємо тут властивості договору, які дають підстави розглядати його у контексті проблематики, що нас цікавить.

Згідно зі ст. 626 ЦК договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Хоча у згаданій нормі ЦК договір фактично йдеться про договір лише як про підставу виникнення цивільних правовідносин, однак він відрізняється від інших юридичних фактів тим, що не тільки дає підстави для застосування тієї чи іншої норми права в даному конкретному випадку і для виникнення, зміни або припинення конкретних правовідносин, але й безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає права і обов'язки учасників правовідносин, які він породжує.

Таким чином, договір виступає своєрідною програмою дій, яка координує діяльність сторін [7, с. 3–41].

Якщо договір не згадується у актах цивільного законодавства взагалі, то особи мають право врегулювати свої відносини на власний розсуд. У таких випадках має місце подолання прогалів у законодавстві і договір виступає як форма (джерело) цивільного права.

Варто зауважити, що названі вище положення а) та б) , по суті, перетворюють на декларацію твердження, що у ЦК України за договором визнається першість у регулюванні цивільних відносин. Фактично першість віддається положенням актів законодавства, котрі, власне, й визначають свій пріоритет щодо договору.

Вплив воєнного стану на окремі сфери цивільно-правового регулювання

Категорії «права людини» і «цивільні права» на тлі запровадження воєнного стану

Хоча спеціальне дослідження категорії «права людини» не є нашим завданням, однак усе ж маємо дати її загальну характеристику, оскільки саме необхідність обмежень у цій галузі є одним з найбільших викликів належному функціонуванню механізму правового регулювання.

Можна скористатися простим і зручним з точки зору практичного використання визначенням «прав людини» як невідчужуваних свобод і прав особи, котрі індивід отримує в силу свого народження, основне поняття природного і будь-якого права взагалі [8, с. 62]; або ж як певних можливостей людини, необхідних для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [9, с. 7].

Однак для цілей нашого дослідження здається доцільною здається характеристика цієї категорії у контексті її зв'язку з функціонуванням механізму правового регулювання та впливу на нього запровадження воєнного стану.

У зв'язку з цим варто згадати про існування двох варіантів юридичної конструкції прав людини:

1) модель, за якої існує фіксований перелік прав (найбільш поширена у сучасному світі. Її притримується й Україна);

2) модель, де такий перелік відсутній (прикладом зазначеної моделі вважається Велика Британія, згідно з положеннями внутрішнього права якої «кожен громадянин має право робити, що йому завгодно, якщо це не заборонене загальним чи правовим статутом». Далеко не повний перелік прав міститься також в конституціях Бельгії й Австрії) [10, с. 10–11].

Для нашого дослідження розрізнення двох згаданих моделей має те значення, що функціонування механізму правового регулювання у першому випадку спрямоване на обмеження вказаних у конституціях прав людини, а відтак

має супроводжуватися одночасним замінюванням (тимчасовим) призупинених норм законодавства.

Натомість, у другому випадку такої необхідності немає, оскільки встановлення певних заборон на позитивну поведінку не впливає на дію загального принципу: «кожен громадянин має право робити, що йому завгодно, якщо це не заборонене загальним чи правовим статутом».

Враховуючи, що в Україні прийнята перша модель, розглянемо далі як на ній відображається запровадження воєнного стану.

З 24 лютого 2022 року строком на 30 днів по всій території України запроваджено воєнний стан. З цього часу в Україні на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України (недоторканість житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту), а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Обмеження прав людини / особи

Згідно з статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями

(у разі їх утворення) може вживати, зокрема, наступних заходів, що стосуються сфери цивільних прав:

- використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи;

- встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

- встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

- забороняти роботу приймально-передатвальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі;

- у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку;

- забороняти торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі;

- встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- вилучати у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

- встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, ева-

куйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;

- проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України, тощо [11].

Варто зауважити, що в цивілістиці категорія «права людини» використовується з певними застереженнями, як не властива безпосередньо цій галузі. Натомість, йдеться про немайнові та майнові «права фізичної особи».

Однак це не означає відсутності певного кореспондування згаданих понять. Так, серед регулятивних правовідносин розрізняють загальні та конкретні правовідносини, враховуючи різницю між ними, яка полягає в тому, що перші пов'язані в основному з такими формами реалізації юридичних норм, як дотримання, виконання та використання, а другі опосередковують їхнє застосування. Відповідно конкретні правовідносини опосередковують застосування права, а загальні – охороняють та забезпечують право.

Зокрема, загальні регулятивні правовідносини пов'язані з дотриманням членами суспільства законів, правопорядку, конституційних норм, прав людини. Що стосується конкретних правовідносин, то вони виникають на підставі конкретних юридичних фактів, чому й отримали таку назву. Їх завданням є обслуговування щоденних потреб, запитів та інтересів суб'єктів права: повсякденного буття людини, цивільного обігу, ринку, праці, виробництва тощо. Такі правовідносини виникають, припиняються та змінюються безперервно. Деякі з них дуже короткотермінові, швидкоплинні. Вони очевидні, суворо індивідуалізовані [12, с. 136].

Варто зауважити, що традиційно до числа цивільних правовідносин, зазвичай, відносять конкретні правовідносини. Такий підхід має під собою відповідне методологічне підґрунтя, котре відображається у базовому розумінні суб'єктивного цивільного права як міри можливої (дозволеної) поведінки однієї особи, якій відповідає міра належної поведінки іншої особи [13, с. 123].

З традиційного цивілістичного погляду, «права людини» можуть бути віднесені до загальних цивільних відносин, а «суб'єктивні права фізичної особи» – до конкретних.

Однак, тут маємо враховувати можливість характеристики категорії правовідносин на трьох рівнях: 1) як категорії загальної теорії права;

Вихід з ситуації, що склалася, ми вбачаємо у скасуванні (або призупиненні дії на період запровадження воєнного стану) положень ЦК України, якими передбачається ускладнена процедура прийняття законів у сфері регулювання цивільних відносин.

Крім того, для усунення загрози виникнення колізії в регулюванні цивільних відносин у звичайних умовах і у період воєнного часу / стану, на нашу думку, необхідним є внесення змін і доповнень у розділ I «Основні положення» книги Першої ЦК України «Загальні положення».

Необхідність такого рішення зумовлена тим, що будь-які акти законодавства, які регулюють цивільні відносини (так сам як і практика їхнього застосування), мають відповідати нормам цього розділу книги Першої ЦК України.

Зокрема, що стосується засад договірної регулювання в умовах війни (воєнного стану), то найважливішою з новел, які можуть бути тут зроблені, на нашу думку, має бути прагматична інтерпретація принципу свободи договору, котрий є однією із засад цивільного законодавства.

В ідеальних умовах його існування цей принцип тлумачиться як одна з визначальних ознак приватного права, що підкреслює пріоритет волі та вільного розсуду приватної особи. Будучи вираженою у цивільно-правовому договорі (правочині), така воля є джерелом права, підставою виникнення цивільно-правової норми. (Деякі дослідники трохи ускладнено характеризують цивільно-правовий договір як «індивідуальний договір, що здійснює правове регулювання конкретних цивільних відносин» і є «джерелом цивільного договірної права» [17, с. 248]).

Це є важливою умовою нормотворчості в екстремальних умовах, коли органи державної влади з тих чи інших причин не в змозі своєчасно і адекватно реагувати на необхідність врегулювання цивільних відносин. Прогалини, що виникають у такому разі, можуть успішно долатися за допомогою укладення цивільно-правових договорів, не передбачених актами цивільного законодавства. Водночас, як зазначалося, в реальних умовах буття суспільства (війна, воєнний стан тощо) принцип свободи договору може мати й негативні прояви: не відповідати нормам моралі, сприяти ігноруванню інтересів спільноти тощо.

Враховуючи зазначене, на наш погляд, доцільно внести зміни у пункт третьої частини першої статті 3 ЦК «Загальні засади», виклавши його у наступній редакції: «у період воєнного стану принцип свободи договору реалізується, якщо це

не суперечить інтересам суспільства і не загрожує обороноздатності держави».

Висновки. Війна, а надто у фазі загострення, потребує суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного нормативного забезпечення. Із врахуванням тієї обставини, що формування та прийняття актів цивільного законодавства в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема, воєнного стану, значною мірою втрачає своє «приватноправове забарвлення», здається доцільним розглядати відповідний елемент механізму цивільно-правового регулювання з врахуванням наступного методологічного імперативу: 1) природне право в умовах воєнного стану не може беззастережно вважатися /слугувати підґрунтям цивільного законодавства; 2) в умовах воєнного стану природне право може бути безпосереднім регулятором цивільних відносин на тимчасово окупованих територіях, де не діяла українська юрисдикція, і має потім враховуватися при вирішенні спорів з правовідносин, що виникли у період окупації.

Розглядаючи питання «юридичного забезпечення прав», ми розуміємо «забезпечення» як створення надійних умов для здійснення чого-небудь. Відповідно, «правове забезпечення» – це створення правовими засобами надійних умов для здійснення чого-небудь, вирішення якихось завдань, що являють інтерес для суспільства (держави). При цьому категорія «людина – приватна особа» має стати провідною в українській концепції цивільного права (і законодавства).

Основним актом цивільного законодавства України є ЦК України, а подання до Верховної Ради України проекту закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, має супроводжуватись одночасним поданням проекту закону про внесення змін до ЦК України. Поданий проект розглядається Верховною Радою одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до ЦК України. Крім того, згідно частині 4 ст. 4 ЦК, якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу, застосовуються відповідні положення цього Кодексу. Наведені положення ЦК в умовах активної фази війни можуть стати перепорою для активної законотворчості у галузі регулювання цивільних відносин, забезпечення захисту цивільних прав та інтересів учасників цих відносин.

Складна і тривала процедура одночасного прийняття спеціальних законів і відповідного внесення змін у ЦК України, призначена гарантувати зваженість законодавчих рішень у звичайних умовах,

у період воєнного часу (а тим більше – воєнного стану) є непридатною саме внаслідок її ускладненості. Вихід з ситуації, що склалася, ми вбачаємо у скасуванні (або призупиненні дії на період воєнного часу / стану) положень ЦК України, якими передбачається ускладнена процедура прийняття законів у сфері регулювання цивільних відносин.

Крім того, для усунення загрози виникнення колізії в регулюванні цивільних відносин у звичайних умовах і у період воєнного часу / стану, на нашу думку, необхідним є внесення змін і доповнень у розділ I «Основні положення» книги Першої ЦК України «Загальні положення».

Необхідність такого рішення зумовлена тим, що будь-які акти законодавства, які регулюють цивільні відносини (так сам як і практика їхнього застосування), мають відповідати нормам цього розділу книги Першої ЦК України.

Далі пропонуємо конкретні зміни та доповнення.

1. У статті 3 ч. 1 п. 3 ЦК «Загальні засади»: призначити принцип свободи договору, додавши вказівку «реалізується, якщо це не суперечить інтересам суспільства і не загрожує обороноздатності держави».

2. Стаття 4 ч. 6 ЦК уточнити: «на всій території України» додати слова «крім тимчасово окупованих територій та територій, де відбуваються бойові дії».

3. Стаття 5 ч. 2 ЦК: додати слова «крім випадків, коли це стосується обороноздатності держави».

4. Стаття 6 ч. 1 ЦК: додати слова «і не суперечить інтересам суспільства та не загрожує обороноздатності держави».

5. Стаття 9 ч. 2 ЦК: додати слова «а також у сфері забезпечення обороноздатності держави».

6. Стаття 11 у частину 2 додати пункт: «Завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди збройними формуваннями держави-агресора та учасниками незаконних (приватних) збройних формувань, що діють на боці держави-агресора, проти інтересів України та її громадян, а також особами, що співробітничать (колаборують) з державою-агресором чи її представниками».

7. Стаття 13 ч. 3: доповнити після слів «з наміром завдати шкоди іншій особі» фразою: «(за винятком випадків самооборони та протидії збройним формуванням держави – агресора та учасникам незаконних (приватних) збройних формувань, а також особам, що співробітничать (колаборують) з державою-агресором чи її представниками)».

8. Стаття 13 ч. 4: доповнити словами: «та конституційних обов'язків по захисту Батьківщини».

9. Стаття 14 ч. 4: доповнити словами: «а також внаслідок обставин, пов'язаних з умовами воєнного стану».

10. Стаття 16 ч. 3 : доповнити словами: «а також у випадках, коли право та інтерес здійснюються на шкоду обороноздатності України».

11. Стаття 19 ч. 2 абзац 2: доповнити словами: «а також будь-яка протидія державі-агресору, її збройним силам та учасникам незаконних (приватних) збройних формувань, а також особам, що співробітничать (колаборують) з державою-агресором чи її представниками».

Запропоновані нами зміни і доповнення у ЦК України можуть мати тимчасовий характер і бути прийнятими із застереженнями, що вони підлягають скасуванню, скажімо, «після перемоги України і закінчення війни».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С.С. Собрание сочинений. В 10 т. Том 3: Проблемы теории права: Курс лекций. М. 2010. С. 155.
2. Харитонов О.І. До питання про класифікацію правових відносин. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць*. Вип. 125: Правознавство. Чернівці. 2001. С. 13–16.
3. Алексеев С.С. Линия права. М. 2006. С. 247.
4. Фединак Г.С., Фединак Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. К. 2017. С. 27-33.
5. Кузнєцова Н. Акти цивільного законодавства. Енциклопедія цивільного права України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; відп. ред. Я.М. Шевченко. К. 2009. С. 30.
6. Концепція оновлення цивільного законодавства України. Київ: Видавничий Дім «АртЕк». 2020. 128 с.
7. Бервено С.М. Проблеми договірної права України: моногр. К. 2006. С. 3-41.
8. Андрусак Т.Г. Теорія держави і права. Львів. 1997. 98 с.
9. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. К. 1995. 172 с.
10. Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я: монографія / за заг.ред.: д.ю.н., проф. С.Б. Булеци, д.ю.н., доц. М.В. Менджул. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла». 2020. 444 с.
11. В Україні запроваджено воєнний стан: що це означає. 24.02.22. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/v-ukrayini-zaprovadzhenno-voennyj-stan-shho-tse-oznachaye-2/>
12. Харитонов С.О., Харитонova О.І. Регулятивні правовідносини: приватноправовий та публічно-правовий виміри: монографія. Одеса. 2018. 397 с.
13. Харитонов С.О., Харитонova О.І. Цивільні правовідносини : моногр. 2-ге вид., перероб. і доп. Одеса. 2011. 456 с.
14. Харитонов С.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Т. IV: Від ідеї до реалізації : монографія. Одеса. 2021. 632 с.

15. Анатолій Амелін. «Влада сильніше контролюватиме народ, прикриваючись його безпекою». URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_vlada-silnishe-kontrolyuvatime-narod-prikrivayuchis-jogo-bezpekoju/958662?utm_source=gravitec&utm_medium=push&utm_campaign
16. Підтримка демократії в Україні під час війни зросла до історичного максимуму. Україна, понеділок 22 серпня 2022 14:12. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/podderzhka-demokratii-ukraine-vremya-voynu-1661166728.html>
17. Панченко С.В. Джерела цивільного договірного права України. Миколаїв-Хмельницький: Видавництво Ірини Гудим. 2021. 264 с.

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна
Деякі проблеми цивілістики в умовах воєнного стану

Стаття присвячена дослідженню проблем цивілістики в умовах воєнного стану. Проаналізовано значення природного права як підґрунтя цивільно-правового регулювання взагалі та в умовах воєнного стану, зокрема. Здійснено оцінку ролі концептів природного та позитивного права у реалізації та захисту прав приватної особи в умовах воєнного стану.

Аналіз меж, засад і доцільності правового регулювання дав підстави для твердження, що вони є різними для сфери приватного і публічного права. Встановлено, що правове регулювання в одній та іншій сфері має здійснюватися у різній спосіб, з використанням різних форм правового впливу, наданням юридичного значення різним юридичним фактам тощо.

Із врахуванням тієї обставини, що формування та прийняття актів цивільного законодавства в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема, воєнного стану, значною мірою втрачає своє «приватноправове забарвлення», запропоновано розглядати відповідний елемент механізму цивільно-правового регулювання з врахуванням наступного методологічного імперативу: 1) природне право в умовах воєнного стану не може беззастережно вважатися /слугувати підґрунтям цивільного законодавства; 2) в умовах воєнного стану природне право може бути безпосереднім регулятором цивільних відносин на тимчасово окупованих територіях, де не діяла українська юрисдикція, і має потім враховуватися при вирішенні спорів з правовідносин, що виникли у період окупації.

Проаналізовано приватні та цивільні права в умовах воєнного стану та їхнє юридичне забезпечення. Зроблено висновок про необхідність розрізнення у цій галузі «правового» і «законодавчого» забезпечення, що впливає з розуміння понять «право» і «закон» як нетотожних.

Зазначено про необхідність врахування досвіду цивільно-правового регулювання в умовах воєнного стану при удосконаленні цивільного законодавства, а також доцільність уточнення концепції оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства з погляду оцінки її відповідності потребам сьогодення.

Встановлено, що попри певну раціоналізацію структури ЦК (групування норм, що визначають статус фізичної особи в одному розділі Кодексу), з погляду цінностей (ідеї) приватного права, поміж яких чільне місце займає людина – приватна особа, концепція ЦК України потребує кардинального перегляду у процесі його рекодифікації з метою адаптації положень Кодексу до європейського концепту приватного права та врахування надзвичайних ситуацій, що склалися у нашій країні.

Ключові слова: цивілістика, воєнний стан, природне право, приватне право, приватна особа, правове регулювання, юридичне забезпечення, цивільне законодавство.

Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena
Some problems of the civil law issues under martial law

The article is devoted to the study of the civil law issues under martial law. The importance of natural law as the basis of civil law regulation in general and under martial law, in particular, is analyzed. An assessment of the role of the concepts of natural and positive law in the realization and protection of the rights of a private person under martial law was made. Analysis of the limits, principles and expediency of legal regulation gave grounds for the assertion that they are different for the sphere of private and public law. It was established that legal regulation in one and another sphere should be carried out in different ways, using different forms of legal influence, giving legal meaning to various legal facts, etc. Taking into account the fact that the formation and adoption of acts of civil legislation in emergency situations, in particular, martial law, largely loses its “private law color”, it is proposed to consider the relevant element of the mechanism of civil law regulation taking into account the following methodological imperative: 1) natural law in terms of martial law cannot unconditionally be considered / serve as the basis of civil legislation; 2) in terms of martial law, natural law can be a direct regulator of civil relations in temporarily occupied territories, where Ukrainian jurisdiction did not operate, and must then be taken into account when resolving disputes on legal relations that arose during the period of occupation. Private and civil rights under martial law and their legal protection are analyzed. It is concluded that it is necessary to distinguish between “legal” and “legislative” provision in this field, which results from the understanding of the concepts “right” and “law” as non-identical. It is noted the need to take into account the experience of civil law regulation under martial law when improving civil legislation, as well as the expediency of clarifying the concept of updating (recodification) civil legislation from the point of view of assessing its compliance with contemporary needs. It was established that, despite a certain rationalization of the structure of the Civil Code of

Ukraine (grouping of norms that determine the status of a natural person in one section of the Code), from the point of view of the values (ideas) of private law, among which the person – a private person occupies a prominent place, the concept of the Civil Code of Ukraine needs a radical revision in the process of its recodification in order to adapt the provisions of the Code to the European concept of private law and to take into account the emergency situations that have developed in our country.

Key words: civil law, martial law, natural law, private law, private person, legal regulation, legal support, civil legislation.

УДК 347.122:007

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.2>

Матійко Микола Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0003-4588-2636

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Загальна потреба розкриття соціальної цінності цивільного права, подальшого посилення захисту прав людини, підвищення ролі цивільного права у сучасному суспільстві при концептуальному визначенні шляхів оновлення цивільного законодавства зумовлюють звернення до функціонального аспекту останнього.

На думку В.С. Ковальського «у своїй сукупності функції права мають спрямовувати його дію на підтримку людини, демократизацію держави й розбудову громадянського суспільства, на забезпечення як загальносоціальних, так і приватних інтересів...Чи не головним в аспекті дії права є акумулювання його функцій у напрямі ефективної реалізації прав громадян і розвиток громадянського суспільства» [1, с. 14-16].

Зазначене актуалізує дослідження онтологічних характеристик функціонування цивільного права у сучасному суспільстві, що дає підстави звернення до напрямків його впливу на суспільні відносини та його соціального призначення.

Отже, враховуючи специфіку цивільно-правового регулювання, цілком виправданим завжди було звернення уваги на організаційний напрямок функціонування цивільного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціональних аспектів цивільного права присвячена низка наукових робіт. Серед науковців, які досліджували цю проблематику варто відзначити Алексєєва С.С., Ковальського В.С., Максименко С.Т., Проніну М.Г., Радька Т.Н., Риженкова А.Я., Харитонову Є.О., Чечину Н.А., та ін. Проте і на сьогодні ця проблематика залишається недостатньо розробленою для вітчизняної правової доктрини.

Формування цілей статті. Метою цієї статті є дослідження організаційної складової функціонального аспекту цивільного права. Являючи собою «зовнішній вираз властивостей права, що проявляються в їх впливі на суспільні відносини, свідомість та поведінку людей» функції права є «динамічним» явищем (при тому що вони є «залежними від суспільства», вони «розвиваються разом з ним та обумовлюються певним етапом його розвитку» [2, с. 22]. «Змінюються, підвищуються суспільні потреби, змінюються та розширюються функції права. І навпаки, зменшуються суспільні потреби – це відбувається і у функціях права...» [1, с. 10]. Загальні тенденції суспільного життя можуть впливати на окремі напрямки впливу цивільного права та на його соціальне призначення. Зазначене значним чином актуалізує дане дослідження.

Виклад основного матеріалу. Слово «функція» походить від латинського *functio* – виконання [3, с. 138]. Термін «функція» є багатозначним і не є власне юридичним поняттям. Саме слово «функція» вперше було використано математиком Г. Лейбніцем у 1673 р. в листі до Гюйгенса (під функцією він розумів відрізок, довжина якого змінюється за якимось певним законом) [4, с. 127]. У філософії інтерес до категорії «функція» зростав разом із поширенням в різних галузях науки функціональних методів дослідження. У найбільш розгорнутому вигляді функціональний підхід був реалізований Е. Кассіроном [5, с. 150], який розробив теорію понять, або «функцій». На філософські уявлення про функцію значним чином вплинула ця спроба побудови теорії пізнання на основі функціонального підходу.

Термін «функція» є досить багатомірним і придатним для характеристики будь-яких динамічних

на суспільні відносини та набувати соціального значення без опосередкування функціями цивільного права. При цьому визначення цивільного права в значенні галузі права в якості «сукупності концепцій, ідей і правових норм, що на принципах диспозитивності, юридичної рівності й ініціативи сторін встановлюють статус приватної особи і забезпечують захист його інтересів» [21, с. 25] трохи більше ніж приватне право наближує його до сфери нормування, сфери необхідного в праві, догми права, а, отже, і функціональний аспект цивільного права тут має більш тяжіти до його втілення в позитивному праві, національному законодавстві, що не є обов'язковим для права приватного як наднаціонального утворення.

Приватне право в цьому аспекті, виконуючи свої функції має орієнтувати суспільство та державу на реалізацію ідей, що в ньому втілюються, розбудовуючи громадянське суспільство та правову державу.

«Аналіз правового впливу на суспільні відносини дозволяє розрізнити основні функції права, – пише Т. Н. Радько, – тобто функції, властиві всім галузям, та функції менш загального значення. Функції першого виду здійснює кожна галузь права – одна більш наочно, інша менш, але так чи інакше кожна конкретна галузь права» [22, с. 59-60].

Під більш широким кутом зору до питання диференціації функцій права підходить М.Н. Марченко, на думку якого можна виділити п'ять груп функцій права, утворюючих їхню систему: загальноправові (властиві всім галузям права); міжгалузеві (властиві двом і більше, але не всім галузям права); галузеві (властиві одній галузі права); правових інститутів (властиві конкретному інституту права); норм права (властиві конкретним нормам права) [19, с. 56]. Враховуючи зазначене, при характеристиці функцій цивільного права доцільно розрізнити ті з них, які є спільними для права взагалі (загальноправові на рівні цивільного права, серед яких – регулятивна функція, захисна функція, інформаційно-орієнтаційна функція, виховна функція), і ті, що є специфічними саме для цієї галузі (специфічні цивілістичні функції, серед яких – уповноважувальна функція та компенсаційна функція).

Окремі елементи системи цивільного права (підгалузі, інститути, субінститути, норми) можуть виконувати зазначені функції в більшому або меншому ступені.

Разом із вказаним, враховуючи зазначене, а також пропозиції, висловленні у Концепції онов-

лення Цивільного кодексу України щодо того, що «здійснення рекодифікації впливає із логіки подальшої трансформації суспільства, зокрема формування реальної й ефективної ринкової економіки як невід'ємної складової громадянського суспільства» [23], та беручи до уваги погляд, відповідно до якого «доцільно іменувати функції права подвійним визначенням, як наприклад: функція організаційна та інтегративна (організаційно-інтегративна), інформаційна та комунікативна (інформаційно-комунікативна), соціальна та економічна (соціально-економічна), культурна та виховна (культурно-виховна), аксіологічна та регулятивна (регулятивно-аксіологічна)» при тому, що «один компонент функції відбиває її стабільність, інший – динаміку, змінність відповідно до суспільно-правового розвитку» [24, с. 58] можливо констатувати збільшення організаційної складової функціонального аспекту цивільного права з огляду на концептуальне визначення шляхів оновлення цивільного законодавства, що знаходить прояв в організації цивільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків, влаштуванні основи правового регулювання, що має бути побудована на чіткій рівновазі, правильному балансі інтересів держави і суспільства завдяки пануванню в сфері приватного права схожих інтересів окремих суб'єктів, приватного виробництва, торгівлі, а отже – в основі своїй «однотипних форм регуляції поведінки» [25, с. 45], уніфікації правових засобів регулювання, усуненні протиріч між нормативами, підтримці внутрішньої єдності між елементами правової системи завдяки позначенню загальних цілей, наближенні правосвідомості та правової культури до інших елементів правової системи.

Організація визначається як «об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.», «особливості будови чого-небудь; структура» [26, с. 739]. При цьому організовувати визначається як «створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них», «здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення», «згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою», «чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь» [26, с. 740].

«За своєю суттю організаційні відносини є певною мірою відносинами управлінськими, такими, що значною мірою ґрунтуються на підпорядкуванні одного їхнього учасника іншому (субординації) і часто регулюються нормами

адміністративного права та інших публічно-правових галузей» [27, с. 277]. При цьому «управлінські відносини у широкому значенні слова не виключають, а навпаки допускають існування й цивільних правовідносин, частина яких може бути спрямована на впорядкування, організацію інших цивільних відносин... такі відносини є «організаційними», оскільки, виникаючи на підставі державних нормативних приписів, вони разом із тим самі виконують організуючу, впорядковуючу роль... Такі відносини є «цивільними», оскільки вони мають змістом суспільні зв'язки, спрямовані на впорядкування майнових та інших прав і обов'язків учасників цивільних відносин... Такі відносини є «цивільно-правовими», оскільки вони врегульовані нормами цивільного законодавства» [27, с. 277].

Висновки. З огляду на зазначене можливо констатувати наявність організаційної складової впливу цивільного права на суспільні відносини та організаційної складової соціального призначення цивільного права, що може являти собою прояв організаційної функції цивільного права або організаційного компоненту регулятивно-організаційної функції цивільного права. У системі функцій цивільного права важливе місце посідає регулятивна функція, змістом якої є спосіб впливу, що полягає у регулюванні суспільних відносин. Разом з цим на думку Є.О. Харитонова «оскільки метою

правового регулювання є впорядкування суспільних відносин, то йдеться про «соціальне регулювання» або ж «соціальне управління», котре може бути визначене як вплив на суспільство і окремі його ланки (членів суспільства) з метою впорядкування суспільних відносин, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку» при тому, що «упорядкування існування суспільства – це об'єктивна його потреба, але досягається ця мета за допомогою і в результаті взаємодії різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, впливу елементів системи один на одного. Внаслідок такого впливу і взаємодії вся система в цілому і кожен її елемент зокрема в певних умовах часу і простору існують найбільш оптимальним чином, що дозволяє говорити про певне саморегулювання суспільства або, у кожному разі, про існування такої тенденції» [27, с. 164].

Організаційна складова функціонування цивільного права, виступаючи засобом упорядкування цивільних відносин, допомагає втіленню інших функцій цивільного права, по різному проявляючи себе на різних етапах розвитку цивільних правовідносин. Організаційна складова впливу цивільного права на суспільні відносини може проявити себе, наприклад, в процесі формування передумов виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин або знайти прояв в одному з елементів цивільних правовідносин, які вже існують.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальський В.С. Охоронна функція права: монографія / В.С. Ковальський. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
2. Агафонова Г.Ю. Проблема определения функций права. *Юридический аналитический журнал*. 2002, № 1, с. 22-25.
3. Большая Советская Энциклопедия / [Ред. кол. : С. И. Вавилов (гл. ред.) и др.] – 2-е изд. Москва : Большая Советская Энциклопедия, 1978. Т. 28. 664 с.
4. Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах / Г. В. Лейбниц; [ред., авт. вступ. ст. и примеч. И. С. Нарский.]. Москва : «Мысль», 1983. (Философское наследие ; Т.87) Т. 2. 685 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер; [пер с нем. С. А. Ромашко; отв. ред Д. М. Носов]. СПб. : Университетская книга, 2002. Т. 3. 397 с.
6. Спенсер Г. Личность и государство. Челябинск: Социум, 2007. 207 с.
7. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия / [сост. и отв. ред. В.И. Добренко, Л. П. Беленкова.]. Москва : Наука, 1994. 243 с.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А. Б. Гофман]. Москва : Наука, 1991. 574 с.,
9. Дюркгейм Э. Социология: ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А. Б. Гофман]. Москва : Канон+, 2006. 349 с.
10. Хрестоматия по культурологии : учебное пособие / [сост. Д. А. Лалетин и др. ; отв. ред. А. А. Радугин] .Москва : Центр, 1998. 590 с.
11. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия / [сост. и отв. ред. В.И. Добренко, Л. П. Беленкова]. М. : Наука, 1994. С. 177–189.
12. История социологии в Западной Европе и США: учебник для вузов / [П.П. Гайдено, В.И. Добренко, Л.Г. Ионин и др.]; отв. ред. Г. В. Осипов. Москва : ИНФРА-М, 2001. 563 с.
13. Парсонс Т. Система современных обществ. Москва : Аспект Пресс, 1998. 270 с.
14. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс; под общ. ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского. Москва : Академический проект, 2002. – 879 с.
15. Мертон Р. Явные и латентные функции / Р. Мертон; [пер. с англ. Ю. Асива]. Американская социологическая мысль : тексты. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1994. С. 379–448
16. Александер Дж. Прочные утопии и гражданский ремонт. *Социологические исследования*. 2002. № 10. С. 77–102.

17. Соболевська М. Неофункціоналістські та постструктуралістські теорії в сучасній соціології: Навчальний посібник. Київ: Дух і Літера, 2010. 164.
18. Матійко М.В. Інформаційна функція суб'єктивного цивільного права. Римське право і сучасність : матеріали V Міжн. наук.-метод. конф. (тези доповідей). Одеса :Фенікс, 2008. С. 52–56.
19. Общая теория государства и права. Академический курс : в 3-х томах / отв. ред. М. Н. Марченко. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Зерцало-М, 2001. Т. 2. 528 с.
20. Матійко М.В. Інформаційна функція цивільного права: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009, 20с.
21. Цивільне право України: Підручник: у 3 кн.. Кн.1/За ред. Є.О. Харитонов, А.І. Дришлюка. Одеса: Юридична література, 2005. 528 с.
22. Радько Т. Н. Методологические вопросы познания функций права / Т. Н. Радько. Волгоград : НИИ РИО, 1974. 150 с.
23. Концепція оновлення Цивільного кодексу України (Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. 128 с.
24. Ковальський В.С. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 58–62.
25. Алексеев С.С. Частное право. Москва : «Статут», 1999., 158с.
26. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Том 5, 1974.
27. Харитонов Є.О., Харитонів О.І. Цивільні правовідносини: моногр. 2-ге вид., перероб і доп. Одеса: Фенікс, 2011. 456 с.

Матійко Микола Володимирович

Окремі аспекти організаційної складової функціонування цивільного права

Стаття присвячена дослідженню організаційної складової функціонування цивільного права.

Шляхом аналізу практики дії норм цивільного права досліджено організаційну складову впливу цивільного права на суспільні відносини та організаційну складову соціального призначення цивільного права. Розглянуті погляди вчених щодо напрямків впливу цивільного права на суспільні відносини та його соціального призначення. Охарактеризовано прояви функціоналізму в сфері цивільного права.

Розглянуті погляди вчених щодо диференціації функцій права, функцій цивільного права.

Визначена можливість застосування теоретичних розробок стосовно поняття та структури функцій права до функцій цивільного права.

Зроблено висновок про те, що при характеристиці функцій цивільного права доцільно розрізняти ті з них, які є спільними для права взагалі (загальноправові на рівні цивільного права, серед яких – регулятивна функція, захисна функція, інформаційно-орієнтаційна функція, виховна функція), і ті, що є специфічними саме для цієї галузі (специфічні цивілістичні функції, серед яких – уповноважувальна функція та компенсаційна функція).

Визначено, що окремі елементи системи цивільного права (підгалузі, інститути, субінститути, норми) можуть в більшому або меншому ступені виконувати зазначені функції.

Констатована можливість збільшення організаційної складової функціонального аспекту цивільного права з огляду на концептуальне визначення шляхів оновлення цивільного законодавства, що знаходить прояв в організації цивільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків, влаштуванні основи правового регулювання, що має бути побудована на чіткій рівновазі, правильному балансі інтересів держави і суспільства завдяки пануванню в сфері приватного права схожих інтересів окремих суб'єктів.

Визначена наявність організаційної складової впливу цивільного права на суспільні відносини та організаційної складової соціального призначення цивільного права, що може являти собою прояв організаційної функції цивільного права або організаційного компоненту регулятивно-організаційної функції цивільного права.

Зроблено висновок про те, що організаційна складової функціонування цивільного права, виступаючи засобом упорядкування цивільних відносин, допомагає втіленню інших функцій цивільного права, по різному проявляючи себе на різних етапах розвитку цивільних правовідносин.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, функції права, організаційна функція права.

Matiiko Mykola

Certain aspects of the organizational component of the functioning of civil law

The article is devoted to the study of the organizational component of the functioning of civil law.

The organizational component of civil law's influence on social relations and the organizational component of the social purpose of civil law were investigated by analyzing the practice of civil law norms. The views of scientists regarding the directions of influence of civil law on social relations and its social purpose are considered. Manifestations of functionalism in the field of civil law are characterized.

The views of scientists regarding the differentiation of the functions of law and the functions of civil law are considered. The possibility of applying theoretical developments regarding the concept and structure of the functions of law to the functions of civil law is determined.

It was concluded that when characterizing the functions of civil law, it is expedient to distinguish between those that are common to law in general (general law at the level of civil law, including regulatory function, protective

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.3>

Бабич Ірина Григорівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-9874-7297

ВИЗНАННЯ ПРАВА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Постановка проблеми. Визнання права як спосіб захисту цивільних прав встановлений як загальний спосіб захисту у статті 16 ЦК України. Хоча є він загальним способом, але легального визначення такого способу захисту цивільне законодавство не надає. Завданням даного дослідження є виявлення місця і ролі такого способу захисту цивільних прав як визнання права серед інших способів захисту.

Найчастіше визнання права застосовується в порядку визнання речових прав, наприклад при визнанні права на частину спадкового майна при спадкуванні.

Але вказаний спосіб захисту є загальним для інших способів захисту цивільних прав, для таких як: визнання правочину недійсним, відновлення становища що існувало раніше та інші.

Захист цивільних прав представляє собою систему заходів примусового характеру, що спрямовану на те, щоб допомогти поновленню порушеного права, оспорюваних та порушених прав. А метою позову про визнання права і є відновлення порушеного права, або права, яке оспорується.

Стан дослідження теми. Дослідженню питання захисту цивільних прав і, як частини системи захисту цивільних прав — визнанню права, присвячена монографія Кота О. «Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики». Дослідженню проблеми ефективності визнання права як способу захисту цивільних прав присвячено дослідження Штанько А. Часто в судовій практиці виникає питання визнання права власності, тому достатньо активно юристами-практиками та вченими робиться узагальнення судової практики саме в аспекті визнання права власності. Але комплексне дослідження визнання права як способу захисту ще знаходиться в процесі формування.

Метою статті є визначення ролі і місця такого способу захисту цивільних прав як визнання права. Обґрунтовується, що визнання права є системоутворюючим способом захисту для інших загальних способів захисту цивільних прав. Актуальністю обрання даної теми дослідження є факт появи новел правового регулювання захисту цивільних прав, а саме те, що судам надається можливість не просто одні з інших способів, передбачених законом для захисту. А надається можливість обрати саме ефективний спосіб захисту, який передбачений цивільним законом а також договором.

Виклад основного матеріалу. Визнання права – це такий спосіб захисту, який застосовується у випадку спору між суб'єктами цивільного права з приводу наявності чи відсутності правовідносин між ними, і відповідного суб'єктивного права чи обов'язку між ними. Цей спосіб захисту застосовується не тільки у разі спору між сторонами, але також у разі, коли фактичний стан не визначений (наприклад, коли визнають особу безвісно відсутньою, або померлою, або у разі обмеження особи у дієздатності. Слід звернути увагу, що на практиці вказаний спосіб захисту застосовується не тільки шляхом подання позову про визнання відсутності чи наявності певного права. Але такий позов часто поєднується із вимогою про присудження на підставі наявності чи відсутності прав і обов'язків.

Наприклад, у справі № 561/921/21 Заріченський районний суд Рівненської області розглядав питання про визнання права. У цій справі позивачка покликається на те, що вона разом із своєю сім'єю із 1974 року по даний час відкрито та безперервно володіє і користується квартирою. Зазначену квартиру вона отримала для

«відповідно до ч. 1, 2 ст. 331 ЦК України, право власності на нову річ, яка виготовлена (створена) особою, набувається нею, якщо інше не встановлено договором або законом. Особа, яка виготовила (створила) річ зі своїх матеріалів на підставі договору, є власником цієї речі. Право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна в експлуатацію, право власності виникає з моменту його прийняття в експлуатацію. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, воно виникає з моменту державної реєстрації.

Положення ч. 2 ст. 331 ЦК України слід розуміти у системному зв'язку з положеннями ст. 182 ЦК України щодо державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухомі речі, яка не передбачає жодних винятків. Як правило, усі об'єкти нерухомого майна в силу своєї специфіки після завершення будівництва підлягають прийняттю в експлуатацію та державній реєстрації.

Таким чином, визнання права є способом захисту цивільних прав, що реалізується тільки в юрисдикційній судовій формі захисту.

При розгляді такого способу захисту як визнання права виникає питання про його співвідношення із категорією присудження права. Особа, звертаючись за визнанням права сподівається на його відновлення в повному обсязі, якщо воно було порушене. Чи буде достатньо ефективним відновлення права для його присудження?

Відповідно до ст. 5 ЦПК України п.1, суд, обираючи ефективний спосіб захисту порушеного права, може спиратися на положення закону або договору, укладеного сторонами. Разом з тим п. 2 цієї статті дозволяє суду, якщо такого передбаченого способу не має, може самостійно визначити спосіб захисту, який не буде суперечити закону. Визнання права, якщо воно спрямоване на відновлення порушеного права, буде надавати уповноваженій особі певний правовий результат. Тому при визнанні права і буде відбуватись відновлення права. Це відповідає принципу диспозитивності цивільного права, коли саме зацікавленій особі належить право вибору способу захисту порушеного права.

Таким чином суд вільний у питанні присудження права, коли подається позов про визнання права.

Але не завжди визнання права пов'язане із присудженням права. Суд, визнаючи право,

саме право не створює, а лише підтверджує існуюче фактичне становище. Визнання права часто здійснення без присудження цивільних прав, наприклад, визнання батьківства. Для присудження права ст. 16 ЦК України передбачені спеціальні способи захисту, такі як, відновлення становища, що існувало до порушення, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди та інші.

Отже, в яких випадках подається позов про визнання права?

Найчастіше, як це було викладене вище, визнання права як захист застосовується при визнанні права власності на річ. Визнання права в даному випадку використовується як речово-правовий позов, який може бути віндикаційний або негаторний. При чому використання одного із них унеможливує використання іншого. Відповідно до ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Тобто, віндикаційний позов спрямований на повернення речі із чужого незаконного володіння, але не завжди повернення пов'язане із визнанням права. В одному випадку захист речового права відбувається шляхом подання віндикаційного позову, в іншому випадку визнання речового права розглядається як різновид негаторного позову.

Постанова Великої Палати Верховного суду України від 14.11.18, справа № 183/1617/16, наприклад, ілюструє повернення речі і вибір ефективного способу захисту: задоволення вимоги про витребування майна із чужого незаконного володіння особи, за якою воно зареєстровано на праві власності, відповідає речово-правовому характеру віндикаційного позову та призводить до ефективного захисту прав власника. Вказано, що вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387 і 388 ЦК України, є неефективними.

п. 147 встановлює, що власник з дотриманням вимог статей 387 і 388 ЦК України витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача. Для такого витребування оспорювання наступних рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, договорів, інших правочинів щодо

не використати такий спосіб. В статті було розглянуто, як саме використовується визнання права у речових правах, було встановлено, що роль визнання права як способу захисту може полягати у присудженні права також. Але визнання права часто здійснюється без присудження права. Також було встановлено, що визнання права використовується при визнанні права власності

як ввідакаційний, негаторний, а може і як самостійний спосіб захисту. Самостійне значення має визнання права при захисті зобов'язальних відносин. В даному випадку суд може використати окремий спосіб захисту зобов'язань, як визнання права, якщо такий спосіб передбачений договором або законом, і встановити наявність або відсутність обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каталог судових рішень України. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103218251>
2. Алгоритм дій при узаконенні самочинного будівництва. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/algorithm-diy-pri-uzakonenni-samochinnogo-budivnictva.html>
3. Земельные участки: вивідакація, реституція, кондикція, признание прав (соотношение и некоторые проблемные вопросы) URL: http://popov-yuyu.narod.ru/Vindikaciya-restituciya-condikiya.htm#_ftnref40.
4. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ : Алерта, 2017. 411 с.

Бабич Ірина Григорівна

Визнання права як спосіб захисту цивільних прав

У статті розглядається визнання права, як самостійний універсальний спосіб захисту цивільних прав. Було розглянуто його місце і роль серед інших способів захисту.

По-перше, було встановлено перевага визнання права над іншими способами захисту права, зокрема, адміністративними. Але саме судове визнання права дозволяє вирішити спір між учасниками, надає необхідне їм визнання наявності чи відсутності права. Суд може відмовити у застосуванні заходів захисту, передбачених ст. 16 ЦК України. Це відбувається, якщо сторона, що звертається за захистом до суду, зловживає своїм правом: посягає на права інших осіб, моральні засади суспільства, завдає шкоди навколишньому середовищу, культурній та історичній спадщині, використання права з метою неправомірного обмеження конкуренції, недобросовісна конкуренція, зловживання монополією становищем та інші форми зловживання правом.

Визнання права, як спосіб захисту визнаний у ст. 16 ЦК України. Він використовується у різний спосіб і у різних сферах, і носить універсальний характер, тому що використовується і у випадку наявності і у випадку відсутності прав. Цей спосіб захисту є самостійний спосіб – суд за власним розсудом, виходячи із розуміння ефективності такого способу, може використати або не використати такий спосіб. В статті було розглянуто, як саме використовується визнання права у речових правах, було встановлено, що роль визнання права як способу захисту може полягати у присудженні права також. Але визнання права часто здійснюється без присудження права. Також було встановлено, що визнання права використовується при визнанні права власності як ввідакаційний, негаторний а може і як самостійний спосіб захисту

Ключові слова: визнання права, захист прав, способи захисту.

Babych Irina

Recognition of the right as a way of protecting of the civil rights

The article considers the recognition of the right as an independent universal way of protecting civil rights. Its place and role among other methods of protection were considered.

Firstly, the priority of recognition of the right over other ways of protecting the right, in particular, administrative ones, was established. But it is the judicial recognition of the right that allows to resolve the dispute between the participants, provides them with the necessary recognition of the presence or absence of the right. The court may refuse to apply protective measures provided for in Art. 16 of the Central Committee of Ukraine. This happens if the party applying for protection to the court abuses its right: encroaches on the rights of other persons, the moral principles of society, causes damage to the environment, cultural and historical heritage, use of the right to unlawfully restrict competition, unfair competition, abuse of a monopoly position and other forms of abuse of rights.

Recognition of the right as a method of protection is recognized in Art. 16 of the Central Committee of Ukraine. It is used in different ways and in different areas, and is universal in nature, because it is used both in the case of the presence and in the absence of rights. This method of protection is an independent method – the court at its own discretion, based on the understanding of the effectiveness of this method, may or may not use this method. The article examined how the recognition of the right is used in real rights, it was established that the role of the recognition of the right as a method of protection can be the award of the right as well. But recognition of a right is often done without conferring a right. It was also established that the recognition of the right is used in the recognition of the right of ownership as a vindication claim, negator claim, and maybe as an independent method of protection. The recognition of the right in the protection of binding relationships is of independent importance. In this case, the court can use a separate method of protection of obligations, such as recognition of the right, if such a method is provided by the contract or law, and establish the presence or absence of obligations.

Key words: recognition of the right, method of protection.

Як свідчить аналіз праць наведених та інших учених, право інтелектуальної власності є предметом багатьох наукових досліджень, що підтверджує актуальність даного питання. Проте деякі теоретичні положення залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження змісту, видів і місця інтелектуальної власності у системі вітчизняного цивільного права та окреслення проблемних питань охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальна власність – комплекс прав на результати розумової діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах, які є об'єктом цивільно-правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися й розпоряджатися результатами власної інтелектуальної, творчої діяльності [4].

Сьогодні питання інтелектуальної власності є нагальним в усіх сферах цивільно-правових відносин, пов'язаних з розвитком суспільства. Норми цивільного права, якими регулюються окремі види суспільних відносин, пов'язаних з охороною та захистом прав інтелектуальної власності, мають безпосередній вплив на право інтелектуальної власності.

На міжнародному рівні відносини у сфері інтелектуальної власності регулюються низкою міжнародних договорів. Так, до поняття «інтелектуальна власність», наведеного у ст. 2 Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписаної у Стокгольмі 14 липня 1967 р., віднесено права, що стосуються: літературних, художніх і наукових творів; виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач; винаходів у всіх сферах діяльності людини; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, які є результатом інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах [5].

Термін «інтелектуальна власність» відображає саме особливості результатів інтелектуальної творчої діяльності як об'єктів цивільного права та вказує на особливості їхнього створення, використання та розпорядження [4]. Відтак, право на результати інтелектуальної діяльності у певних сферах творчої, інтелектуальної діяльності є інтелектуальною власністю.

Глава 35 «Загальні положення про право інтелектуальної власності». Книги четвертої ЦК Укра-

їни присвячена праву інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності, або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) та іншим законом (ч. 1. ст. 418 ЦК України) [6]. Кодексом також передбачено, що право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності, що встановлюються на законодавчому рівні. Воно є непорушним, тобто ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Своєю чергою, цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки (ч. 1 ст. 11 ЦК України). Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, з-поміж іншого, є створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності та інші юридичні факти (ч. 2 ст. 11 ЦК України). Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства (ч. 3 ст. 11 ЦК України) [6].

На переконання провідних представників вітчизняної цивілістики [7, с. 21], створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності є правомірними юридичними вчинками, котрі продовжують цивільно-правові наслідки незалежно від волі особи, яка здійснила цей юридичний вчинок. При цьому відкриття, винаходи, промислові зразки тощо набувають значення підстави виникнення цивільних прав і обов'язків за умови їх належного оформлення у відповідних органах. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати за рішенням суду, яке може бути правовстановлюючим, правоприпиняючим, правозмінюючим, правопоновлюючим. Створення творів науки, літератури, мистецтва, породжує цивільні правовідносини вже внаслідок їх існування і надання доступної для сприйняття форми.

Науковці [7, с. 21], акцентуючи увагу на цивільно-правових відносинах у сфері права інтелектуальної власності, поділяють їх на особисті немайнові та майнові. Особисті немайнові відносини тісно пов'язані з творцем об'єкта права інтелектуальної власності. Права, що виникають із особистих немайнових відносин, невідчужувані

правових способів захисту прав, а також караних процедур і штрафів, що можуть бути застосовані до порушників прав [11, 12].

Захист прав інтелектуальної власності, на думку науковців [11], передбачає правове забезпечення недоторканності цих прав, їх непорушності, а в разі порушення, застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав. Право на захист з'являється у власника прав інтелектуальної власності лише в момент порушення або оспорювання його прав та охоронюваних законом інтересів і реалізується в рамках цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, які виникли при цьому.

Отже, захист прав інтелектуальної власності – це комплекс організаційних заходів, спрямованих на захист прав і законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Під охороною прав інтелектуальної власності правники [13] розуміють широкий комплекс засобів правового, організаційного та іншого характеру, що встановлюють правовий режим об'єктів права інтелектуальної власності, визначають правове становище суб'єктів, порядок набуття, реалізації і припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, способи і порядок захисту прав суб'єктів у разі їх порушення, перешкоджають технічними (програмними) засобами порушенню цих прав.

Охорона прав суб'єкта інтелектуальної власності залежить від: особливостей створення результату творчої діяльності та правового становища творця; наявних договорів на створення і використання результатів творчої діяльності; підстав і рівня взаємодії з іншими учасниками спільного творчого проєкту; рішень судових та інших компетентних державних органів; положень чинного законодавства щодо особливостей інститутів права інтелектуальної власності тощо [13].

У разі порушення особистих майнових та немайнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності на належні їм об'єкти права інтелектуальної власності, або інше порушення прав інтелектуальної власності, в залежності від виду правопорушення, особа права якої порушено, вправі на свій розсуд реалізувати у передбачений законом спосіб захист порушених прав. Такий захист може здійснюватися шляхом: досудового захисту; адміністративного захисту; судового захисту [12].

Форми захисту права інтелектуальної власності можуть бути як юрисдикційними, так і неюрисдикційними. Найбільш ефективною юрисдикційною формою захисту права інтелектуальної

власності вважається судовий захист, що здійснюється на загальних принципах судочинства у порядку цивільного чи кримінального провадження адміністративними та господарськими судами. Статтею 432 ЦК України передбачено, що кожна людина має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 цього Кодексу [6]. До неюрисдикційних – віднесено дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту прав інтелектуальної власності, які здійснюються ними самостійно (самозахист), без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Засоби самозахисту прав не повинні суперечити закону та моральним засадам суспільства, а способи мають відповідати змісту цих прав, що порушені, характеру дій, якими вони порушені, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням [14]. Примітно, що способи самозахисту можуть обиратися особою чи встановлюватись договором або актами цивільного законодавства.

Фахівці [11] стверджують, і ми підтримуємо таку думку, що в Україні створено цілісну систему захисту прав інтелектуальної власності, яка включає в себе правові норми, механізми їх застосування та відповідну інфраструктуру для їх практичної реалізації. Загалом ця система відповідає міжнародним стандартам, що діють у сфері інтелектуальної власності.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що інтелектуальна власність – це право власності на результати творчої, інтелектуальної діяльності, яке набувається, здійснюється та захищається відповідно до чинного законодавства України. Право інтелектуальної власності складається з особистих немайнових та (або) майнових прав, зміст яких щодо певних об'єктів цього права інтелектуальної власності визначається цивільним законодавством.

Чинним законодавством України, з урахуванням визнаних на міжнародному рівні підходів до забезпечення охорони прав інтелектуальної власності, розроблено дієву систему охорони і захисту цих прав. З урахуванням положень міжнародно-правових актів законодавцем чітко визначено як об'єктів, так і суб'єктів інтелектуальної власності, окреслено належні механізми реалізації та захисту прав суб'єктів права інтелектуальної власності.

Дотримання прав інтелектуальної власності досягається шляхом створення відповідної нормативно-правової бази й належного виховання культури у сфері інтелектуальної власності та інших заходів, без яких неможливий захист прав інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Косточенко О. М. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні. *Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4487
3. Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності: розпорядження Кабінету Міністрів України № 321-р від 13 черв. 2002 р. URL:
4. Інтелектуальна власність. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua>
5. Конвенція, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности, подписана в Стокгольме 14 июля 1967 г., вступила в силу в 1970 г. и была изменена в 1979 г. URL: https://www.wipo.int/treaties/ru/convention/summary_wipo_convention.html
6. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (Редакція від 1 серп. 2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Цивільний кодекс України: коментар / Є. О. Харитонов та ін.; заг. ред. Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко; Одеська національна юридична академія. О.: Юрид. літ., 2003. 1079 с. ISBN 966-8104-16-1
8. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 1999. Кн. 1. 383 с.
9. Що таке інтелектуальна власність? *Офіційний вебсайт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. URL: <https://fpp.npu.edu.ua/ya-mayu-pravo-yustytysia-na-kozhen-den/957-shcho-take-intelektualna-vlasnist>
10. Харитонova О. І. Суб'єкти та об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 329–335. URL: <http://www.apdp.in.ua/v59/44.pdf>
11. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В. О., Шевелева Т. М., Василенко І. Е., Дроб'язко В. С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «К.І.С.», 2007. 448 с.
12. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: підручник. 2-е вид., змін. і доп. К.: НУБіП України, 2016. 355 с.
13. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2004. 39 с.
14. Захист прав інтелектуальної власності. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності. URL: <https://www.msp-patent.com.ua/ua/zashita-prav-intelektualnoj-sobstvennosti.html>

Веренкіотова Ольга Валеріївна

Окремі аспекти захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України

Статтю присвячено розгляду проблемних питань цивільно-правової охорони інтелектуальної власності, зокрема прав суб'єктів інтелектуальної власності. Досліджено зміст, види та місце інтелектуальної власності у системі вітчизняного цивільного права. Проаналізовано основні положення чинного Цивільного кодексу України, зокрема четвертої книги «Право інтелектуальної власності», а також інших законодавчих актів України з даного питання. Вивчено позиції науковців щодо визначення поняття суб'єкта інтелектуальної власності та їх класифікації.

Аналізом нормативних положень цивільного законодавства встановлено, що суб'єктами права інтелектуальної власності можуть бути: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким відповідно до Цивільного кодексу України, іншого закону чи договору належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Серед суб'єктів права інтелектуальної власності виокремлено творця (автора, виконавця, винахідника тощо) об'єкта права інтелектуальної власності як первинного суб'єкта цього права. Зауважено, що таким суб'єктом може бути як дієздатна особа, так і малолітні чи неповнолітні діти або інші недієздатні особи. Такий суб'єкт має законне право передавати свій об'єкт будь-якій фізичній чи юридичній особі, які будуть правонаступниками суб'єктів такого права. Акцентовано, що відповідно до законодавства юридична особа не може бути творцем об'єкта права інтелектуальної власності, а лише в силу закону може стати первинним суб'єктом такого права.

Наголошено на необхідності правового захисту суб'єктів права інтелектуальної власності. Встановлено, що охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності повинна спрямовуватися на забезпечення суб'єктивних прав і законних інтересів визначених законом суб'єктів.

Зроблено висновок, що захист права інтелектуальної власності – це комплекс організаційних заходів, спрямованих на захист прав і законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, об'єкт інтелектуальної власності, суб'єкт інтелектуальної власності, творець об'єкта права інтелектуальної власності, охорона права інтелектуальної власності, Цивільний кодекс України.

Verenkiotova Olga

Some aspects of protection of intellectual property subjects' rights in the civil law of Ukraine

The article is devoted to the consideration of problematic issues of civil legal protection of intellectual property, in particular the rights of intellectual property subjects. The essence, types and place of intellectual property in the system of domestic civil law are studied. The main provisions of the current Civil Code of Ukraine, in particular the

fourth book “Intellectual Property Law”, as well as other legislative acts of Ukraine on this issue are analyzed. The positions of scientists regarding the definition of the subject of intellectual property and their classification is studied.

Based on the analysis of normative provisions of civil legislation it is found that the subjects of intellectual property rights can be: the creator (s) of the object of intellectual property rights (author, performer, inventor, etc.) and other persons who, in accordance with the Civil Code of Ukraine, another law or contract belong to personal non-property and (or) property intellectual property rights.

Among the subjects of intellectual property law, the creator (author, performer, inventor, etc.) of the object of intellectual property law is singled out as the primary subject of this right. It is noted that such a subject can be a person with legal capacity, as well as minor or minor children or other incapacitated persons. Such an entity has the legal right to transfer its object to any natural or legal person, who will be the legal successors of the entities of such right. It is emphasized that according to the legislation, a legal entity cannot be the creator of the object of intellectual property rights, but can only become the primary subject of such rights by virtue of the law.

The need for legal protection of subjects of intellectual property rights is emphasized. It is established that the protection of the rights of intellectual property subjects should be aimed at ensuring the subjective rights and legitimate interests of subjects defined by law.

It was concluded that the protection of intellectual property rights is a set of organizational measures aimed at protecting the rights and legitimate interests of the subjects of intellectual property rights.

Key words: intellectual property, intellectual property right, object of intellectual property, subject of intellectual property, creator of the object of intellectual property right, protection of intellectual property right, Civil Code of Ukraine.

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.5>

Гуйван Петро Дмитрович,

заслужений юрист України,

докторант

Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

ORCID ID: 0000-0003-3058-4767

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З НЕВИЗНАЧЕНИМ СТРОКОМ ЗДІЙСНЕННЯ. ПОРІВНЯННЯ ЇХ З «УМОВНИМИ» ПРАВОЧИНАМИ

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 509 ЦКУ зобов'язання складається з права кредитора вимагати виконання (вчинення певної дії чи утримання від неї) і обов'язку боржника здійснити таке виконання. Отже, юридичну дефініцію «строк виконання зобов'язання» слід розуміти як відрізок часу, протягом якого управнена особа може здійснити своє право, а також як відрізок часу, протягом якого зобов'язана особа має виконати свій обов'язок. Як відомо, поряд із визначеними строками, існують також невизначені (ст. 530 ЦК України). Строки, тривалість яких є невизначеною на час виникнення правовідношення, матимуть регулююче значення тільки тоді, коли в силу конкретної дії вірителя (пред'явлення вимоги) їм буде надана визначеність. З моменту вимоги право набуде своїх темпоральних характеристик і отримає свої початковий та кінцевий моменти. При цьому механізм детермінації даних моментів може по-різному співвідноситися з застосуванням визначених строків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях питання про сутність цивільно-правових строків як елементів суб'єктивного права отримали висвітлення у роботах таких вчених, як В.П. Грибанов, В.В. Луць, Т. Вахонєва, М.А. Гурвич, О.П. Печений, А.В. Коструба, М.Д. Пленюк, Я.В. П'янова, В.В. Бутнев, та інші. Але окремі аспекти проблематики залишаються недостатньо вивченими. Так, правочини з невизначеними строками мають певну схожість з умовними правочинами, котрі не є самостійним видом, а їх наявність залежить від настання певних умов. Утім, наразі більшість науковців не проводить належ-

ного водорозділу між цими двома правовими категоріями. Між тим, дедалі все очевиднішою стає та обставина, що внаслідок задіяння того чи іншого інструментарію виникають різні юридично значимі наслідки. А строк, як внутрішня характеристики цих явищ визначає лише їх тривалість, як, до речі, і тривалість самого права. В той же час, відносини з невизначеним строком і умовні правочини за своїми внутрішніми характеристиками, наслідками та способами встановлення темпоральних координат відрізняються, тож їхнє змішування неприпустиме. Науковий розвиток даної тези становить **мету** праці.

Виклад основного матеріалу. У більшості випадків питання щодо встановлення визначеного чи невизначеного строку у правовідношенні належить до компетенції самих учасників. Разом з тим, окремі договори за вимогами цивільного законодавства мають містити як суттєву умову встановлений сторонами чи законодавством строк виконання зобов'язання. Це стосується, наприклад, договорів поставки (ст. 712 ЦКУ), страхування (ст. 16 Закону України «Про страхування») та інш. У разі не визначення конкретного строку у таких договорах, вони згідно з приписом ст. 638 ЦКУ мають вважатися не укладеними. В окремих випадках, якщо учасники правочину не встановили тривалість своїх взаємин, строк вказується у відповідній нормі права, як, скажімо, при оренді житла (ч. 1 ст. 821 ЦКУ). Отже дані відносини не можуть мати невстановлену тривалість. Але чи можна те ж саме сказати про неможливість встановлення у такому договорі умови про строк виконання, визначений вимогою

кредитора? Чи буде вона відповідати вимозі закону щодо змісту договору?

Проаналізуємо з цього боку договір поставки. На практиці досить поширені угоди, згідно з якими строк поставки продукції зазначено, скажімо, через десять днів після отримання заявки покупця. Також, часто зустрічається умова про те, що поставка має відбутися після повідомлення покупця про готовність прийняти товар. На перший погляд, видається, що за такої конструкції якраз і застосовується правило про визначеність строку вимогою кредитора. Але більш детальне дослідження питання доводить хибність даного припущення. В нашому випадку на вимогу вірителя відбувається не виконання обов'язку, а взагалі рух правовідношення. В угоді обов'язково присутній строк такої поставки, тобто обумовлений сторонами період, протягом якого від початку правовідношення товар надійде за призначенням. В той же час, контрагенти також погодили виникнення свої матеріальних взаємин певною дією – заявою замовника як відкладальною обставиною. Сторони на час укладення договору домовилися, що певна продукція буде поставлена замовнику, якщо останній про це заявить. Отже заява кредитора є умовою виникнення правовідношення, а не визначенням часу його реалізації. До речі, така заява приведе до руху не тільки обов'язок поставити товар, а й зустрічний обов'язок сплатити кошти.

Утім, умова про час платежу, як правило, не є суттєвою для більшості цивільно-правових договорів. Тому визначеність даного строку моментом вимоги кредитора (власне, невизначеність його взагалі) не приводить договір у невідповідність з законом. Якщо за змістом договору платіж має відбутися лише після виставлення рахунку, обов'язок боржника сплатити кошти починається після вчинення відповідної дії кредитором. Це правило повинно діяти навіть у випадках, коли боржник може самостійно, без отримання рахунку встановити розмір своєї заборгованості. Виставлення рахунку необхідно прирівнювати до вимоги кредитора виконати зобов'язання при визначенні терміну виконання моментом такої вимоги.

Інша річ, коли договір містить точну дату виконання грошового зобов'язання, але при цьому вказує на необхідність направлення боржнику рахунку. Невиконання кредитором такого припису договору не позбавляє боржника обов'язку виконати платіж. Зобов'язання буде вважатися виконаним належно, якщо він у вказаний у договорі строк здійснить оплату отриманого товару. Звичайно, можуть виникнути проблеми з обчисленням обсягу поставки. Якщо боржник не в змозі самостійно визначити об'єм поставленої

продукції та суму коштів, що підлягає до сплати, він повинен оплатити обумовлені договором граничні величини поставки товару з подальшим перерахунком відповідно до належно оформлених документів. Адже договором передбачався саме такий обов'язок боржника щодо строків виконання. Той же факт, що кредитор не виконав свого обов'язку стосовно виставлення рахунків у даному випадку може мати значення лише як підстава для зменшення відповідальності боржника при неналежному виконанні зобов'язання.

Неважко помітити, що зобов'язання з невідзначеним строком виконання досить схожі на такі правовідносини, де час виконання має чітко визначену тривалість, але його настання відстрочене до конкретної дати [1, с. 8-9]. Наприклад, відповідно до умов договору, укладеного 10 січня, покупець повинен передати гроші за наступну поставку товару протягом тижня, починаючи з 20 листопада. В нашій ситуації обов'язок передавати гроші виник із правочину, що був здійснений 10 січня. А строк його виконання покупцем триватиме з 20 по 26 листопада. Починаючи від 27 листопада у продавця у разі невиконання даного обов'язку виникне матеріальне право на позовне домагання. Звісно, боржник за даним грошовим зобов'язанням може здійснити його дострокове виконання згідно з правилом ст. 531ЦКУ, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства чи не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Подібного характеру набуде й договір, що укладений 10 січня, якщо те ж саме зобов'язання про сплату коштів не матиме строку виконання (абсолютно тотожним воно буде, якщо віритель пред'явить вимогу 19 листопада). Адже після пред'явлення вимоги продавця покупець має сплатити кошти протягом семи днів. Після спливу даного тижневого строку право кредитора вважатиметься порушеним з тими ж наслідками, як і в попередній ситуації.

Як бачимо, від 10 січня до 20 листопада існує певне відношення, в якому відсутні обов'язкові елементи змісту зобов'язання: суб'єктивне право кредитора вимагати виконання та відповідний юридичний обов'язок боржника. Відтак ми не можемо прийняти домінуючу в цивілістиці тезу, що зобов'язання з відкладеним чи невизначеним строком виконання виникає відразу після вчинення правочину (договору) «правовідношення між «умовно уповноваженою» та «умовно зобов'язаною особою» виникає вже в момент вчинення угоди і характеризується лиш тим, що має відкладений правовий ефект, пов'язаний з можливістю здійснення обумовлених прав тільки після настання погодженої угодою умови» [2, с. 236].

Даний підхід можна оцінювати лише з формальної, а не реальної точки зору: виникає правовідношення, позбавлене обов'язкових своїх елементів. Адже вказаний у нашому прикладі фактичний стан взаємин не може кваліфікуватися як правовідношення. Останнє виникне лише тоді, коли його сторони набудуть необхідного правового статусу: повноваження на вимогу та зустрічного обов'язку щодо виконання. Це трапиться в нашому випадку тільки з 20 листопада і триватиме тиждень. Отже приходимо до обґрунтованого висновку, що у разі відкладання настання зобов'язання до певного моменту, як встановленого зарані, так і визначеного пред'явленням вимоги, зобов'язання від моменту його укладення не виникає. Воно вважається таким, що почнеться в майбутньому від конкретної дати або дії кредитора. На час же укладення договору відбувається лише визначення обсягу майбутнього правовідношення.

У цьому сенсі цікавим буде порівняльний аналіз досліджуваних відносин з такими, щодо яких правові наслідки пов'язуються з настанням певної обставини (зокрема, відкладальної, ст. 212 ЦК України). Тобто, сторони можуть надати вказаній обставині таке значення, що поки вона не здійснилася, з угоди не виникають права та обов'язки з нею пов'язані. Приміром, відкладальною обставиною при даруванні може слугувати умова надання майна, а саме квартири від батька синові у випадку укладення шлюбу останнього [3, с. 132]. Для таких «умовних» правочинів виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків пов'язанні з настанням в майбутньому певної обставини (дії чи події). При цьому характерним є те, що відносно вказаної обставини невідомо точно, настане вона чи ні. В правовій науці мала місце певна полеміка щодо того, чи можна вважати подібний договір юридичним фактом, який за визначенням встановлює обсяг прав та обов'язків контрагентів [4; 5, с. 3-4; 6, с. 13], якщо при його укладанні ще невідомо, чи взагалі відбудеться накопичення повного юридичного складу угоди, а саме чи настануть зобов'язальні відносини. Між тим, з точки зору деяких вчених, при укладенні такого умовного договору не можна сказати, що жодного зобов'язального відношення немає, просто до настання умови немає ще права вимоги кредитора, як немає і кореспондуючого йому обов'язку боржника [7, с. 717-719]. Але цілком очевидно, що коли зобов'язання укладене з відкладальною умовою, права і обов'язки учасників відносин виникають саме після настання цієї умови. Відповідно і порушення суб'єктивного права може відбутися тільки після цього. З іншого боку, якщо для виконання зобов'язання передбачений певний

проміжок часу, позовна давність починається від моменту закінчення такого строку. Тож, зовні дані правові ситуації вельми схожі.

У майнових відносинах складається дуже багато ситуацій, коли від настання певної обставини чи дії особи залежить виникнення чи зміна зобов'язального відношення. Скажімо, за договором страхування страховий випадок може мати значення для зобов'язань за даною угодою як відкладальна обставина, при цьому діятиме вона лиш в межах дії договору, після спливу цього строку і ненастання обумовленої події обов'язок сплатити кошти для страховика не настає. Відтак, як бачимо, в окремих випадках можливе комбінування двох описуваних механізмів правового регулювання: після настання відкладальної умови у сторін виникають права і обов'язки за зобов'язанням, строк виконання якого не визначений. Якщо настане страховий випадок (відкладальна обставина, стосовно якої невідомо, настане вона чи ні), носій права на відшкодування повинен звернутися до страховальника упродовж строку, визначеного договором. Саме після цього зобов'язання з невизначеним строком отримує визначеність і має бути виконане упродовж знову-таки встановленого в угоді часу. У разі пропуску вказаного періоду виникає охоронне правовідношення, до змісту якого входить повноваження на судове домагання. При цьому, на наш погляд, зобов'язання з відкладальною обставиною та з невизначеним строком, коли початок виконання залежить від пред'явлення вимоги, мають деяку схожість правових результатів свого настання, що наочно проявляється в наступному. В обох випадках сторони відношення узгоджують зміст зобов'язання, встановивши обсяг матеріальних прав та обов'язків. В обох випадках правовідношення обумовленого змісту відразу не виникає, його початок відкладається до певної дії кредитора чи настання якоїсь обставини [8, с. 773].

Втім, у літературі були висловлені думки стосовно того, що вказівка на подію, стосовно якої невідомо, настане вона чи ні, не може бути способом визначення строку (терміну) [4]. Такий підхід потребує критичної оцінки. Якщо мова йде про визначеність строку дії суб'єктивного права, то викладене вище твердження не є справедливим¹. З наведеного аналізу ми переконалися, що настання якогось явища, стосовно котрого на час укладення договору не було відомо, відбудеться

¹ Слід зазначити, що привід для хибних висновків про неможливість визначення строку умовою дає саме цивільне законодавство, відніши норми про відкладальні умови до глави 16 ЦКУ, тоді як, на наш погляд, вони мають відноситися до зобов'язального права. Очевидно, що встановлення та порядок визначення строків у договорі є також однією із важливих умов, тому ніяких протиріч тут немає. Інша річ, що подія, стосовно якої невідомо, відбудеться вона в майбутньому, чи ні, може впливати на визначення не лише строків, а значно більшого кола умов договору.

воно чи ні, призводить до виникнення правовідношення, тобто вказана обставина визначає початковий термін матеріального права та обов'язку. Те ж саме можна сказати і про передбачену в договорі подію, що має скасувальний характер. Скажімо, майно передане в користування особі до того часу, коли вона одружиться. Закон (ч.2 ст. 212 ЦКУ) каже, що сторони угоди можуть поставити припинення вже існуючих прав та обов'язків у залежність від настання події, яка, власне, може і не настати. Тобто, настання такої необов'язкової події припиняє належне уповноваженому суб'єктивне матеріальне право. Іншими словами, строк існування такого права закінчиться. Відтак, наведене є нічим іншим, як способом визначення строку (терміну). Отже, якщо у договорі настання прав чи обов'язків умовлене такою подією, то мова йде про визначення умови договору, в тому числі темпоральної. З огляду на викладене, частину 2 ст. 252 ЦКУ слід було б викласти так: **«термін визначається календарною датою або вказівкою на дію чи подію, які можуть настати в майбутньому.»**²

Зрештою, чинне цивільне законодавство не дає чітких критеріїв відмежування вимоги кредитора у зобов'язанні з невизначеним строком виконання від відкладальної обставини у вигляді активної дії учасника відношення. На сьогодні цю подібність можна було б сформулювати приблизно так: пред'явлення вимоги кредитором до боржника про виконання обов'язку у разі невстановлення сторонами строку його виконання чи визначення строку моментом вимоги має ознаки відкладальної обставини. І лише її настання тягне виникнення обов'язку для боржника виконати зобов'язання. Іншими словами, пред'явлення вимоги кредитором до боржника про виконання за умови невизначеності строку приводить до руху правовідношення, але при цьому виникає не зобов'язання, а обов'язок виконати зобов'язання.

Отже настання відкладальної обставини, як і пред'явлення вимоги кредитора у зобов'язанні з невизначеним строком приводять в дію певне правовідношення. Тим не менше, між цими двома явищами є деякі відмінності, що не дозволяють їх ототожнити. М.А.Гурвич свого часу відділяв зобов'язання з невизначеним строком виконання від умовних та звертав увагу на серйозні відмінності, передовсім, з огляду на різні наслідки їх настання. Він, зокрема, вказував, що зобов'язання, яке має невстановлений строк, певний час перебуває в так званому незрілому стані, тобто,

не є готовим до негайного виконання. Настання строку наділяє матеріальне право властивістю примусу і переводить його до стану вимоги (домогання). Натомість, настання умови призводить до первинного виникнення права в позовному стані, яке наділене здатністю до судової вимоги. Попереднє ж правовідношення в умовному правочині, що мало місце до настання умови, слід кваліфікувати як забезпечений правом розрахунків на право. Настання відкладальної умови чи відкладального строку (автор їх прирівнює) – це факти, що тягнуть розвиток суб'єктивного права, його перехід у стан права на позов [9, с. 160-161]. На практиці такі відмінності виявляються в тому, що дострокове виконання обов'язку є, як правило, належним, чого не можна сказати про виконання, що здійснене до настання умови.

Звісно, до викладеної позиції М.А. Гурвича слід відноситися певною мірою критично. Адже автор обґрунтовує свої висновки положеннями явно застарілої та недієвої концепції про перехід суб'єктивного права у разі його порушення в так званий «напружений» стан права на позов. В цивілістичній науці напрацьовані більш прогресивні теорії щодо виникнення у разі порушення регулятивного права іншого – охоронного правовідношення [10, с. 11-12]. Крім того, настання відкладальної умови або пред'явлення вимоги кредитора у зобов'язанні з невизначеним строком призводять не до виникнення права на позов, а до початку виконання регулятивного відношення. І лише у разі його порушення виникає позовне домагання. Крім того, явно застарілою та недієвою на сучасному етапі є концепція про перехід у разі порушення правовідношення у так званий «напружений» стан, що передбачає наявність у суб'єктивного права захисної здатності. Насправді, після порушення виникає зовсім інше – охоронне право, і саме до його змісту входить властивість права бути здійсненим у примусовому порядку [11, с. 22-24; 12, с. 45-47; 13, с. 135-138]. Все ж ми можемо підтримати позицію М.А. Гурвича стосовно різної правової природи умовних зобов'язань (в тому числі й тих, котрі за відкладальну умову мають настання в майбутньому вимоги щодо початку відношення) та зобов'язань з невизначеним строком. Та дана відмінність полягає не в тому, що відкладальна умова породжує саме правовідношення, надає зобов'язанню його зміст, тоді як відношення з невизначеним строком реалізації існує ще до заявлення вимоги кредитором, від часу свого виникнення воно вже містить суб'єктивні права та обов'язки учасників, момент виконання котрих ще не настав. Насправді, як ми вже показали, при настанні відкладальної обставини так же, як і при

² Лише дана редакція дозволить дати юридичне тлумачення такій поширеній на практиці ситуації, коли сторони домовилися про виконання визначених ними робіт після надсилання заявки замовником, але така заявка, зрештою, ніколи не надходила, або у разі, коли позичкодавець ніколи не пред'являє вимоги про повернення йому майна, переданого за договором з невизначеним строком.

заявленні вимоги кредитором, виникає обов'язок боржника, який знаходиться в регулятивному стані. Відтак, з цієї точки зору, наслідки настання даних обставин є однаковими. Але, і це головне, юридична природа самого матеріального права, котре виникне з появою вказаних чинників, від моменту визначення його обсягу (від укладення правочину) і до їхнього настання різна.

Відкладальна обставина є зовнішнім поштовхом, юридичним фактом, що приводить до руху правочин. При умовності зобов'язання після настання умови – юридичного факту відношення, що виникло, може мати невизначений строк реалізації. Цього, навпаки, не може бути після пред'явлення вимоги кредитором до боржника у зобов'язанні з невизначеним строком. Виконання має бути здійснене у встановлений строк: семиденний, інший, визначений для конкретних відносин, чи негайно. Правовідношення, обумовлене відкладальною обставиною, може взагалі не початися, позаяк стосовно неї невідомо, настане вона чи ні (ч. 1 ст. 212 ЦКУ). Тож абсолютно недоречним виглядатиме виконання такого зобов'язання до настання відкладальної обставини, воно має визнаватися неналежним. Натомість, вимогу кредитора, що призводить до початку зобов'язання з невизначеним строком, ні закон, ні логіка не відносять до обставин, котрі можуть ніколи не настати³. З огляду на це презумується, що вимога кредитора за зобов'язанням з невизначеним строком виконання неодмінно має настати, хоча і невідомо коли. Тож, певні дії щодо добровільної

дострокової реалізації майбутнього відношення, котре неодмінно відбудеться, також є прийнятним з суспільної точки зору.

Висновки. Як вже вказувалося, невизначений момент вимоги – це спосіб відтермінування початку відношення, такий же як і перенесення початку дії матеріального права на конкретну дату в майбутньому. Оскільки таке зобов'язання обов'язково існуватиме в майбутньому, його учасники можуть будувати свої взаємини з урахуванням цієї обставини. На відміну від умови, що визначає дієвість умовного правочину, цей строк мусить обов'язково настати. Виконання зобов'язання з невизначеним строком, яке все одно колись неодмінно настане, опосередковується публічним інтересом. Строк (його початковий та кінцевий терміни) є елементом змісту, котрий визначає темпоральні координати матеріального права, тож здійснення його поза цими межами є неправомірним. Як же узгодити це правило з можливістю дострокового виконання, адже про це веде мову закон (ст. 531 ЦКУ)? Єдиним варіантом співіснування з реальною сутністю коментованих взаємин може бути таке тлумачення: закон дозволяє боржникові виконати зобов'язання в період від моменту встановлення його обсягу до початку періоду дії (достроково). Такий дозвіл слід визнати **соціально бажаним**, і саме цим інтересом ми можемо пояснити запроваджену законодавцем можливість дострокового виконання, тобто тоді, коли такого обов'язку у боржника ще немає, але він неодмінно настане. Відтак, виконання обов'язку боржником до пред'явлення вимоги вірителя слід кваліфікувати як дострокове з відповідними наслідками, зазначеними у ст.531 ЦКУ.

³ Звісно, може на практиці трапитися така ситуація, коли кредитор в силу якихось обставин не пред'явить вимоги взагалі, але така його поведінка знаходиться за межами соціально бажаної і доцільної.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рудьман Д.С. О соотношении сделки, совершенной под отлагательным условием, и предварительного договора. Российская юстиция. 2018. № 7. С. 7-10.
2. Кузнецова Л.В. Сделки, совершенные под условием. Сделки: проблемы теории и практики. Сбор. статей. Руковод. авт. колл. и отв. ред. М.А. Рожкова. М.: 2008. С. 198-238.
3. Книш С.В. Договір дарування та оскарження його дії. Проблемні питання цивільного та трудового права: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 квітня 2018 р.). С. 131-133.
4. Васнєв В.В. Природа условного обязательства до разрешения отлагательного условия. URL: <http://www.szrf.ru/doc.phtml?nb=edition07&issid=2012012000&>.
5. Raiser L. Dinglishe Anwartschaften. Tubingen, 1961. 340 s.
6. Крашенинников Е.А. Правовое положение сторон отлагательно обусловленной сделки во время состояния подвешенности. Очерки по торговому праву: сб. науч. тр. / под ред. Е.А.Крашенинникова. Вып. 12. Ярославль, 2005. 86 с.
7. Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford University Press, 1996. 1241 p.
8. Гамбаров Ю.С. Курс гражданского права. СПб.: Типогр. М.М.Стасюлевича, 1911. Т. 1. 780 с.
9. Гурвич М.А. Право на иск. /Отв. ред. А. Ф. Клейнман; Академия наук. СССР. Институт права. М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. 216 с.
10. Бутнев В.В. Понятие механизма защиты субъективных гражданских прав. Механизм защиты субъективных гражданских прав. Сборник научных трудов. Ярославль. 1990. Яросл. ГУ. – С. 3-17.
11. П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 Х., 2009. – 224 с.
12. Ус М.В. Охрана и защита субъективных гражданских прав, юридическая природа права на защиту. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: моногр. / И.В. Спасибо-Фатеева, М.Н. Сибилев, В.Л. Яроцкий и др.; под. общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Х.: Право, 2014. 672 с.
13. Кушеречь Д. Охорона та захист майнових прав у сфері договірної права України: моногр. К.: Знання України, 2014. 463 с.

Гуйван Петро Дмитрович

Особливості регулювання зобов'язань з невизначеним строком здійснення. Порівняння їх з «умовними» правочинами

Дана стаття присвячена науковому дослідженню актуального питання про порядок надання дієвості строкам, які не є визначеними на момент виникнення певного суб'єктивного права. Наголошується, що подібні темпоральні межі матимуть регулююче значення тільки тоді, коли в силу конкретної дії вірителя (пред'явлення вимоги) їм буде надана визначеність. З цього моменту право набуде своїх темпоральних характеристик і отримає свої початковий та кінцевий моменти. В даному відношенні правочини з невизначеними строками мають певну схожість з умовними правочинами, наявність яких залежить від настання певних умов. В роботі доводиться, що, попри зовнішню подібність, дані правові категорії за своїми внутрішніми характеристиками, наслідками та способами встановлення темпоральних координат відрізняються, тож їхнє змішування неприпустиме. Підкреслюється, що відкладальна обставина не визначає початковий момент виникнення права і відповідного обов'язку, а з її настанням відбувається взагалі рух правовідношення. Якщо такого явища не буде, відношення взагалі не набуде дієвості. Для таких «умовних» правочинів виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків пов'язанні з настанням в майбутньому певної обставини (дії чи події). При цьому характерним є те, що відносно вказаної обставини невідомо точно, настане вона чи ні. Настання відкладальної умови чи відкладального строку – це факти, що тягнуть початок та розвиток суб'єктивного права, виконання регулятивного відношення. Інакше кажучи, відкладальна обставина є зовнішнім поштовхом, юридичним фактом, що приводить до руху правочин. Натомість у правочинах з строком, який визначається майбутньою вимогою вірителя, правовідношення з визначеним змістом виникає від часу укладення. Хоча реальне виконання відбудеться після вимоги, яка за презумпцією закону обов'язково матиме місце. Даний підхід можна оцінювати лише з формальної, а не реальної точки зору: виникає правовідношення, позбавлене обов'язкових своїх елементів. Останнє в дієвому стані виникне лише тоді, коли його сторони набудуть необхідного правового статусу: повноваження на вимогу та зустрічного обов'язку щодо виконання. Відтак цілком можливі дії щодо добровільної дострокової реалізації майбутнього відношення, котре неодмінно відбудеться, що є прийнятним з суспільної точки зору.

Ключові слова: відкладальна обставина, невизначений строк, часові межі.

Guyvan Petro

Peculiarities of the regulation of obligations with an indefinite performance period. Comparing them with "conditional" deeds

This article is dedicated to the scientific study of the topical issue of the procedure for giving effect to terms that are not determined at the time of the emergence of a certain subjective right. It is emphasized that such temporal boundaries will have a regulatory significance only when, due to a specific action of the creditor (presentation of a claim), they will be given certainty. From this moment, the right will acquire its temporal characteristics and will receive its initial and final moments. In this respect, transactions with indefinite terms have a certain similarity with conditional transactions, the existence of which depends on the occurrence of certain conditions. The work proves that, despite the external similarity, these legal categories differ in their internal characteristics, consequences and methods of establishing temporal coordinates, so their mixing is inadmissible. It is emphasized that the delaying circumstance does not determine the initial moment of the emergence of the right and the corresponding obligation, but with its onset, the movement of the legal relationship generally occurs. If there is no such phenomenon, the relationship will not be effective at all. For such "conditional" acts, the occurrence, change or termination of civil rights and obligations are associated with the occurrence of a certain circumstance (action or event) in the future. At the same time, it is characteristic that in relation to the specified circumstance, it is not known exactly whether it will occur or not. The occurrence of a suspensive condition or a suspensory term are facts that lead to the beginning and development of a subjective right, the fulfillment of a regulatory relationship. In other words, a delaying circumstance is an external impulse, a legal fact that leads to the movement of transactions. Instead, in transactions with a term determined by the creditor's future demand, the legal relationship with a defined content arises from the time of conclusion. Although the actual execution will take place after the demand, which by the presumption of law will necessarily take place. This approach can be evaluated only from a formal, not a real point of view: a legal relationship is created that is devoid of its mandatory elements. The latter in an effective state will arise only when its parties acquire the necessary legal status: the power to demand and the counter-obligation to perform. Therefore, it is quite possible to act on the voluntary early realization of the future relationship, which will certainly happen, which is acceptable from a social point of view.

Key words: postponing circumstance, indefinite term, time limits.

Виклад основного матеріалу. Форма захисту прав – це комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів направлених на захист суб’єктивних прав та охоронюваних законом інтересів [1, с. 95]. В науковій літературі виділяють дві форми захисту прав – юрисдикційна та неюрисдикційна. Неюрисдикційна форма захисту полягає у застосуванні не заборонених законом способів, до яких належать медіація, третейське судочинство, фасилітація та інші. Юрисдикційна форма захисту розуміється як діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав [2]. Термін «юрисдикційна форма захисту» тісно пов’язана із терміном «юрисдикція». Юрисдикція за Універсальним словником-енциклопедією розуміється як «обсяг компетенції судового або адміністративного органу» [3]. Отже, юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності може бути реалізована шляхом звернення до суду (загальний захист) або до уповноваженого органу державної влади (спеціальний захист).

Специфіка відносин у сфері інтелектуальної власності потребує наукових досліджень щодо особливостей захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності шляхом звернення до суду або органу державної влади.

Способи судового захисту прав інтелектуальної власності – це заходи примусового характеру, які застосовує суд у разі створення загрози порушення або встановлення факту вчинення порушення права інтелектуальної власності з метою, відповідно, попередити або припинити порушення, а також відновити порушене право інтелектуальної власності.

Судовий захист передбачає розгляд спорів про:

- визнання авторства на об’єкти права інтелектуальної власності;
- встановлення правовласника (суб’єкта) прав інтелектуальної власності (власника патенту, свідоцтва);
- передання прав на об’єкти інтелектуальної власності;
- порушення прав інтелектуальної власності;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- відшкодування майнової шкоди (відшкодування збитків);
- компенсації;
- заборону вчинення дій, що порушують право або створюють загрозу порушення права;
- встановлення факту порушення прав інтелектуальної власності тощо.

Способи судового захисту прав можна поділити на загальні (ті, що можуть бути застосовані судом для захисту будь-якого цивільного права або охоронюваного законом інтересу, у відповідності до ч. 2 ст. 16 ЦК України), та спеціальні способи захисту, які передбачені спеціальним законодавством у сфері інтелектуальної власності (такі способи захисту передбачені у ст. 432 ЦК України та спеціальними законами). Спеціальні способи захисту, які можуть застосовуватись судом передбачені ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права»; ч. 2 ст. 26 та ст. 27 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», ч. 2 ст. 24 та ст. 35 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 25 Закону України «Про правову охорону географічних зазначень», ст. 19; ч. 2 ст. 20 та ст. 21 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; ст. 53 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», ст. 22 Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів».

В ході судової реформи 2016 року в Україні було виділено Вищий суд з питань інтелектуальної власності як вищий спеціалізований суд який уповноважений здійснювати захист прав інтелектуальної власності [4].

Як тільки вищий спеціалізований суд запрацює, інші суди перестануть розглядати справи, у спорах:

- щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування;
- щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов’язані з ними законні інтереси;
- про визнання торговельної марки добре відомою;
- щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;
- щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;
- які виникають із відносин, пов’язаних із захистом віднедобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього

вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України [5].

Справи щодо захисту прав інтелектуальної власності розглядає суд тієї держави, в якій було надано правову охорону об'єктам інтелектуальної власності або за місцем вчинення правопорушення, або за місцем проживання відповідача по справі.

Крім звернення до судового захисту, особа може звернутись до органу державної влади задля захисту своїх прав інтелектуальної власності. Такий порядок захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності може застосовуватись у прямо передбачених законодавством випадках [6, с. 34].

Захист права інтелектуальної власності в адміністративному порядку здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 51-2, 164-3, 164-9 та 164-13), Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», Митного кодексу України та спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності. Засобом захисту в даному разі є не позов, а скарга чи заява, порядок подання і розгляду яких регламентуються адміністративним законодавством [7, с. 36].

Одним із способів захисту прав інтелектуальної власності в адміністративному порядку є звернення до Антимонопольного комітету України. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісною конкуренцією вважаються дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. До таких дій відповідно до статей 4, 5, 6, 7, 16, 17 та 19 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», зокрема, відносяться: «неправомірне використання чужого імені, фірмового найменування, торговельних марок, інших позначень, а також рекламних матеріалів, упаковки товарів, назв літературних, художніх творів, періодичних видань, географічних зазначень, що можуть призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця), який має пріоритет на їх використання»;

введення в цивільний оборот під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін або зняття з товару позначень справжнього виробника; відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого господарюючого суб'єкта (підприємця) і введення цього виробу в цивільний оборот без однозначного зазначення виробника копії,

що може призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця)».

У випадку встановлення факту неправомірного використання чужих позначень, матеріалів для реклами, упаковки або факт копіювання виробів, то зацікавлені особи можуть звернутися до Антимонопольного комітету України із заявою про вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням або копій виробів іншого господарюючого суб'єкта як у виробника, так і у продавця. Правовласник може звернутися до Антимонопольного комітету України або його територіальних органів із заявою про вжиття заходів щодо захисту свого порушеного права інтелектуальної власності. Засобом захисту в такому випадку виступає не позов, а заява, що подається у письмовій формі з документами, які свідчать про порушення права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» органи Антимонопольного комітету України приймають обов'язкові для виконання рішення про визнання та припинення факту недобросовісної конкуренції, а також офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей; накладання штрафів; закриття провадження у справі [8].

Окремим способом захисту прав інтелектуальної власності в адміністративному порядку є звернення до митних органів. Митні органи уповноважені здійснювати контроль за переміщенням через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності.

Як визначено в Митному кодексі України, правовласник, який має підстави вважати, що при переміщенні товарів через митний кордон України порушується чи може бути порушене його право інтелектуальної власності, яке охороняється в Україні, може подати заяву до Державної митної служби України щодо реєстрації товарів, що виготовлені і введені в цивільний оборот із використанням об'єктів права інтелектуальної власності. Державна митна служба України веде реєстр таких товарів, а порядок їх реєстрації, включаючи форму заяви власника права інтелектуальної власності, перелік інформації та документів, які додаються до заяви, порядок подачі та розгляду заяви, визначається Кабінетом Міністрів України.

Інформація щодо внесення таких товарів до реєстру надсилається до всіх митних органів України. Якщо митний орган на основі даних реєстру товарів, виготовлених і введених в цивільний

оборот із використанням об'єктів права інтелектуальної власності, виявляє ознаки того, що товари, пред'явлені для митного контролю та митного оформлення, є контрафактними, їх митне оформлення призупиняється. Такі товари підлягають розміщенню на складах тимчасового зберігання або на складах митних органів.

У випадку, коли протягом строків призупинення митного оформлення буде підтверджено, що товар є контрафактним, митний орган відкриває справу про порушення митних правил, а такий товар підлягає конфіскації. Якщо ж контрафактність товарів не підтверджується, вони підлягають митному оформленню у звичайному порядку, а відшкодування витрат, пов'язаних із призупиненням митного оформлення, здійснюється за рахунок власника права інтелектуальної власності [9].

Крім того, до товарів, які підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності, митні органи можуть застосовувати наступні заходи у вигляді «призупинення митного оформлення товарів на підставі даних митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону; призупинення митного оформлення товарів за ініціативою митного органу відповідно; знищення товарів, митне оформлення яких призупинено за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності; призупинення митного оформлення та знищення невеликих партій товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях; зміна маркування на товарах та їх упакувці» [10].

Ще одним видом адміністративного порядку захисту права інтелектуальної власності, передбаченому в спеціальному законодавстві України є захист прав інтелектуальної власності шляхом звернення до Апеляційної палати НОІВ. Апеляційна палата є колегіальним органом, який діє на підставі чинного законодавства України та Регламенту апеляційної палати. Засобом захисту в даному випадку є заперечення. Таке заперечення подає заявник, який не погоджується з рішенням НОІВ стосовно набуття права інтелектуальної власності на винахід, торговельну марку чи інший об'єкт права інтелектуальної власності. Заперечення має стосуватися лише одного рішення і містити обґрунтування його неправомірності. До заперечення заявник має подати документ, який підтверджується сплата відповідного збору.

Голова Апеляційної палати призначає колегію в складі трьох членів з визначенням головуючого

на апеляційному засіданні для ведення справи. Заперечення розглядається відповідно до Регламенту Апеляційної палати протягом двох місяців від дати одержання заперечення в межах мотивів, викладених апелянтом в запереченні та під час його розгляду [11].

За результатами розгляду заперечення колегія Апеляційної палати приймає мотивоване рішення. Дане рішення набирає чинності після затвердження його наказом НОІВ. Рішення Апеляційної палати надсилається апелянту не пізніше п'яти днів після його затвердження.

Звернення до вищезазначених органів державної влади задля захисту прав інтелектуальної власності здійснюється відповідно до спеціального законодавства та є більш простішою процедурою у порівнянні із зверненням до суду адже в даному випадку можна виключити певні процесуальні дії. Обсяг процесуальних гарантій в адміністративному порядку захисту прав інтелектуальної власності є значно вужчий судових. Адміністративний порядок захисту прав інтелектуальної власності не завжди передбачає особисту участь зацікавлених осіб або їх представників у розгляді справи. При адміністративному захисті коло учасників розгляду справи вужчий, так як не завжди залучаються свідки та інші.

Погоджуємось із позицією науковців, які вказують, що головним недоліком адміністративного порядку захисту прав інтелектуальної власності є те, що дані органи, які розглядають справу, не користуються тією мірою автономності, яка надана судам. У своїх діях вони керуються не лише чинним законодавством, але й загальними директивами і конкретними вказівками органів управління [7, с. 47].

Висновки. Право на захист результатів інтелектуальної, творчої діяльності може бути реалізовано шляхом звернення до юрисдикційної або неюрисдикційної форми захисту. Юрисдикційна форма захисту передбачає діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав. Органами, що уповноважені на здійснення юрисдикційного захисту прав інтелектуальної власності може бути суд, митні органи, Антимонопольний комітет України, Національний орган інтелектуальної власності в особі Апеляційної палати.

Специфіка результатів інтелектуальної, творчої діяльності вимагає швидкого та кваліфікованого реагування на порушення, що виникають в даній сфері.

Для розвитку інтелектуальної власності держава має створити ефективну систему охорони та

захисту прав, що буде стимулювати митців, винахідників, науковців до створення новий об'єктів права інтелектуальної власності. Охорона та захист прав інтелектуальної власності має ґрунтуватись на принципах прозорості, доступності та справедливості.

Часті порушення у сфері інтелектуальної власності свідчать про те, що досі існує необхідність

удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності шляхом запровадження функціонування вищого спеціалізованого суду, відновлення довіри до органів державної влади, налагодження взаємодії між правовласниками та органами державної влади, а також розвитку неюрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ваганова І.М. Поняття форми захисту та різновиди заходів захисту трудових прав працівників. *Форум права*. 2009. № 3. С. 94–99 (95)
2. Форми захисту цивільних прав. URL: <http://article.leschishin.org/art035.php#gsc.tab=0>
3. Універсальний словник-енциклопедія. URL: <https://slovnkyk.me/dict/use/%D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F>
4. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: указ Президента України № 299/2017 від 29 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017#Text>
5. Господарський процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6, ст. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
6. Організаційно-правові засади охорони об'єктів промислової власності: проблеми теорії та правозастосування: монографія [Т. О. Гарбуз, О. П. Світличний]. Київ : ЦП «КОМПРИНТ» 2017. 196 с.
7. Жаров В.О. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності. Навчальний посібник. Київ: ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності», 2003. 64 с.
8. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 36, ст.164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр#Text>
9. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України : у 3 т. / П. В. Пашко В. Ю. Хомутиннік, Т. І. Єфименко та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. управ. ління», 2012. Т. 3. 504 с.
10. Староста І. Митниця проти контрафакту. *Юридична газета онлайн: всеукраїнське професійне юридичне видання*. № 16 (722). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/mitnicya-proti-kontrafaktu.html>
11. Про затвердження Регламенту Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №433 від 02.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-21#Text>

Галупова Лариса Ігорівна, Мартинюк Іван Вікторович

Особливості юрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності

Актуальність заявленої тематики наукового дослідження зумовлюється особливостями захисту прав інтелектуальної власності шляхом звернення до державних органів та суду. Безумовно, важливого значення набуває питання захисту прав інтелектуальної власності під впливом сучасних державних процесів.

Стаття спрямована на визначення поняття юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності та розкриття її особливостей та переваг. Провідними методами дослідження є діалектичний та системний методи, що дозволяють розглянути правову природу юрисдикційного захисту. Системний метод дає можливість визначити найбільш ефективні способи захисту прав інтелектуальної власності з урахуванням предметної розгалуженості спорів в даній сфері.

В даному науковому дослідженні визначено юрисдикцію Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Співвіднесені юрисдикційна та неюрисдикційна форми захисту прав інтелектуальної власності. Визначено, що кожна із форм є самостійною та водночас допоміжною одна для одної.

Теоретична цінність даної статті полягає у дослідженні окремих способів захисту прав інтелектуальної власності, що уповноважені здійснювати державні органи та суд та визначені їх повноважень щодо вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. Практична цінність даного наукового дослідження полягає у визначенні найбільш ефективних способів юрисдикційного захисту від окремих порушень щодо прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: юрисдикційна форма захисту, захист прав інтелектуальної власності, засоби захисту, способи захисту, судовий захист, захист прав органом державної влади.

Galupova Larysa, Martyniuk Ivan

Features the jurisdictional form protection intellectual property rights

The relevance of the declared topic scientific research is determined by the peculiarities of the protection of intellectual property rights by applying to state bodies and the court. Undoubtedly, the issue of protecting intellectual property rights under the influence of modern state processes is gaining importance.

The article is aimed at defining the concept of the jurisdictional form protecting intellectual property rights and revealing its features and advantages. The leading methods of research are dialectical and systemic methods that

allow considering the legal nature of jurisdictional protection. The systematic method makes it possible to determine the most effective ways of protecting intellectual property rights, taking into account the scope of disputes in this field.

In this scientific study, the jurisdiction of the High Court on intellectual property issues is determined. Correlated jurisdictional and non-jurisdictional forms of protection intellectual property rights. It was determined that each of the forms is independent and at the same time auxiliary to each other.

The theoretical value of this article lies in the study of individual ways of protecting intellectual property rights, which are authorized to be carried out by state bodies and the court and determined by their powers to resolve disputes in the field of intellectual property. The practical value of this research lies in the determination of the most effective methods of jurisdictional protection against individual violations of intellectual property rights.

Key words: jurisdictional form protection, protection intellectual property rights, means protection, methods protection, judicial protection, protection rights by a state authority.

ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА

УДК 347.441.4

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.7>

Давидова Ірина Віталіївна,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-5622-671X

МІСЦЕ СМАРТ-КОНТРАКТІВ СЕРЕД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій позитивно впливає на категорію правочину, зокрема, можемо спостерігати позитивні зрушення в сторону спрощення їх укладення. Від вчинення традиційного правочину ми перейшли спочатку до можливості вчиняти його в електронній формі (яка передбачає фіксацію умов правочину не на папері, а за допомогою різноманітних електронних документів, ознайомлення з якими обов'язково має супроводжуватися використанням спеціального обладнання). Нині ж спостерігаємо появу нового різновиду правочинів – смарт-контракту, виникнення якого пов'язують із появою криптовалют та технології блокчейн.

Глобалізація передбачає уніфікацію всіх процесів незалежно від країни, фактично «стираються» всі кордони, мова йде про суспільство як цілісну систему, яка живе за єдиними принципами, правилами, нормами, традиціями та законодавством, яке відповідає цим загальноприйнятими нормам [1-2].

Враховуючи інтерес, який викликають перспективи застосування новітніх інформаційних технологій у всіх сферах життя суспільства, у багатьох країнах започатковані пілотні проєкти щодо апробації зазначених технологій на практиці та виявлення позитивних та негативних рис їх впровадження [2].

Останні роки показали всьому світу, що технологічні рішення, які дають можливість віддалено працювати (а в більшості своїй все зводиться до укладання та виконання договорів, вчинення певних юридичних дій тощо), іноді можуть стати єдиним можливим варіантом поведінки суб'єктів цивільно-правових відносин (як,

наприклад, за умов карантину). Нині, з початком повномасштабної агресії РФ проти України, ми ще більше потребуємо підтримки економіки нашої держави, пошуку можливостей не припиняти ринкові відносини з партнерами та, разом з тим, повинні не наражати суб'єктів цивільних правовідносин на небезпеку. Виходом тут може стати повноцінне використання смарт-контрактів як цивільно-правових договорів, які поки не регулюються вітчизняним законодавством. А тому потребують дослідження питання щодо визначення місця смарт-контракту серед цивільно-правових договорів.

Стан дослідження теми. Питання щодо визначення правової природи смарт-контрактів досліджується ще не в тій мірі, якої потребує наукова та практична сфери. Разом з тим, варто звернути увагу на дослідження проблематики смарт-контрактів в наукових статтях, дисертаційних дослідженнях, на наукових заходах. Зокрема, варто відзначити дослідження таких науковців, як І. Давидова [1-4], А. Іванов [5], О. Кішук [6], І. Корж [7], Л. Ліщинська [6], Л. Мамчур [8], О. Недибалюк [8], К. Некіт [9], А. Тарасюк [10]. Разом з тим, існує нагальна потреба у всебічному дослідженні питань, пов'язаних з правовою природою смарт-контрактів, зокрема, і контексті використання їх в договірних відносинах.

Метою статті є аналіз діючого вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо регулювання смарт-контрактів, а також практики їх використання як цивільно-правового договору.

Виклад основного матеріалу. Ще у 2018 році смарт-контракти по праву можна було назвати правочинами «нового типу» або «майбїтнім правочинів інформаційного суспільства [3, с. 42].

Вперше концепцію смарт-контракту було викладено ще у 1994 році, однак тоді мова йшла про «електронний протокол передачі інформації, що забезпечує виконання сторонами умов контракту» [11]. Наступним «кроком розвитку» став 2010й рік, а саме набуття популярності криптовалю. Такі контракти могли бути записані у вигляді коду, збережені і продубльовані у системі, а їх виконання забезпечить мережа комп'ютерів, керуюча блокчейном. Тобто, під смарт-контрактом вже розуміли контракт на даних розподіленого реєстру блокчейн.

Головною метою розробників смарт-контракту було відмовитися від централізації, тобто щоб всі системи взаємодіяли але не підпорядковувалися одній головній системі. В даному контексті важливим є визначення правового статусу смарт-контракт, визнання його на законодавчому рівні як повноцінної альтернативи традиційній формі договору. В умовах рекодифікації цивільного законодавства (яка нині відбувається) важливим є передбачення таких правових конструкцій, які б враховували не лише сучасний ступінь розвитку технологій, а й передбачали подальший їх розвиток, були спроможні забезпечити правове регулювання новітніх ІТ рішень у сфері укладення договорів.

На шляху євроінтеграції важливим кроком для України стала ратифікація у вересні 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, основною метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Така ратифікація зобов'язує нас провести структурні реформи та, як наслідок, підвищити стандартів життя; забезпечити гарантії безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності; забезпечити гарантії доступу всім без виключення до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах; забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

З метою виконання зазначеної Угоди було схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», в якій було закладений перелік необхідних для нашої держави реформ. Фактично, мова йшла про своєрідний «суспільний договір» між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона виконує надзвичайно важливі

функції для вирішення завдань стратегії: держава має забезпечити реалізацію необхідних реформ, бізнес – розвивати підприємницьке середовище, здійснювати ефективне інвестування в економіку, сплачувати податки, а громадянське суспільство – контролювати владу. Така співпраця потребує налагодження ефективних комунікацій між відповідальними сторонами.

Наступним, як на нашу думку, важливим кроком держави на шляху розвитку інформаційного суспільства та активного застосування інформаційних технологій у життя стало схвалення Кабінетом Міністрів України 17 січня 2018 р. розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження Плану заходів щодо її реалізації», яке мало на меті реалізацію ініціативи «Цифровий порядок денний України-2020». Мета даного проєкту це усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації України в найперспективніших сферах шляхом стимулювання економіки та залучення інвестицій, а також подолання цифрової нерівності, поглиблення співпраці з ЄС у цифровій сфері та розвиток інноваційної інфраструктури країни і цифрових перетворень.

Аналіз зарубіжного законодавства на предмет регулювання смарт-контрактів дає можливість стверджувати, що світ лиш придивляється до даних «нових можливостей» і не має єдиного підходу до законодавчого регулювання зазначених питань. Зокрема, нині юридичне визнання смарт-контрактів з фіксацією правових наслідків найбільше поширене в США, зокрема в таких штатах, як Арізона, Каліфорнія, Теннессі, Делавер, Вайомінг, Небраска, Іллінойс. Їх резиденти можуть використовувати цифрові автоматизовані смарт-контракти з юридичною підтримкою, навіть якщо вони не забезпечені класичними письмовими контрактами. В Європейському Союзі дане питання частково регулюється, зокрема, дії в договірних відносинах у комерційній та цивільній сферах можуть тлумачитися як розумні контракти. Однак, є й країни які лиш «придивляються» до смарт-контрактів, або ж чітко визначають їх «різновидом» традиційного контракту. Більшість науковців та практиків переконані, що всі поточні питання адаптації смарт-контрактів до законодавства будуть усунені, а сама технологія буде стрімко розвиватися, охоплюючи все нові сфери діяльності.

Смарт-контракт може існувати лише в цифровій мережі. Всі дані щодо згоди повинні знаходитися

в блокчейні та мати однокову правову цінність для сторін, які домовились про вчинення правочину. Смарт-контракт також виступає посередником між сторонами, він не перераховує кошти на рахунок продавця до того часу, поки не будуть виконані певна частина, або всі дії щодо виконання смарт-контракту сторонами. Смарт-контракти дозволяють обмінюватися грошима, власністю, акціями або іншими активами у більш зручному режимі, аніж при укладенні традиційних договорів. Також, на відміну від традиційних правочинів, смарт-контракти, крім зберігання інформації про зобов'язання сторін і штрафи за їхнє порушення, самі (автоматично) забезпечують виконання всіх умов правочину. Весь цей час документ зберігається і дублюється в децентралізованому реєстрі, що забезпечує його надійність і не дозволяє жодній зі сторін змінювати умови правочину.

Практичне застосування смарт-контрактів можливе у багатьох сферах, зокрема, у фінансовій сфері при кредитуванні, бухгалтерському обліку тощо (наприклад, для оцінки ризиків та аудиту в режимі реального часу); у сфері розвитку міста (розумний автомобіль, розумний будинок тощо); в юриспруденції (наприклад, при винесенні рішення суду, за умови використання технології «комп'ютерного судді», яка була створена науковцями Університетського коледжу Лондона та Університету Шеффілда).

Досить великі надії у впровадженні смарт-контрактів мають представники бізнесу [6], які вбачають в них перспективи підтримання та розвитку своїх напрямів, отриманні значних прибутків завдяки використанню передових технологій та програм, конкурентоспроможності на міжнародних ринках тощо.

Цікаво, що практика застосування в даному випадку іде «попереду» законодавчого регулювання. Розглянемо деякі вдалі апробації смарт-контрактів на блокчейні в різних країнах. Так, 7 вересня 2016 року за допомогою ізраїльського стартапу на базі платформи WAVE за фінансування британським банком Barclays першу міжнародну операцію з поставки товарів (сиру і вершкового масла). Правочин було вчинено у формі акредитиву. Внаслідок використання криптографічного захисту та механізмів верифікації blockchain всі операції пройшли в електронному вигляді, що значно заощадило час проведення операції (4 години замість 10 днів) [12].

Першим значимим проєктом (міжбанківським комерційним договором), який поєднав у собі блокчейн, смарт-контракти та Інтернет речей,

став правочин щодо поставки бавовни зі США до Китаю. Зокрема, було здійснено поставку бавовни зі Сполучених Штатів до Китаю, в якій приймали участь Австралійський банк Співдружності (CBA), американський банк Wells Fargo і компанія Brighann Cotton. Транзакція була заснована на схемі акредитива, тобто гарантованого банком платежу, який було здійснено після виконання певних умов. В даному випадку, акредитив ґрунтувався на смарт-контракті, який зберігався в закритому блокчейні, забезпеченому системою Skuchain Brackets. Аналогічно акредитиву, смарт-контракт являє собою укладений в комп'ютерному коді договір, що припускає автоматичне виконання транзакції після виконання умов договору. Наступним етапом було використання можливостей Інтернету речей. В якості такого пристрою в договорі Brighann Cotton виступив трекер GPS, що відстежує географічне положення переміщуваних товарів. Після відправлення товару трекер відслідковував місце знаходження товару і лише після підтвердження доставки товару в кінцевий пункт смарт-контракт автоматично запустив перерахування коштів. Відправка товару була здійснена 14 вересня 2017 р. [13]. У січні 2018 року з'явилась інформація про успішне завершення даного проєкту [14; 15].

Крім таких «значних» правочинів (де задіяні великі обсяги та суми оплати) мають місце й «дрібніші», як наприклад, купівля-продаж нерухомості. Так, у серпні 2017 року в США відбулося укладення договору купівлі будинку за біткоїни. Дані блокчейн-стартап Coinify також оголосив про першу успішну операцію з продажу житлової нерухомості за криптовалютою. Не стала виключенням і Україна. Попри існуючі неузгодженості в правовій сфері, можливі проблеми як при використанні самої технології блокчейн, так і окремо смарт-контрактів, 26 вересня 2017 р. в Україні вперше офіційно уклали договір з купівлі нерухомості за криптовалютою [16]. Необхідно зазначити, що в Україні (а саме, в Києві) знаходиться лише об'єкт договору, а сторонами виступили фізична особа – господар кравтири (мешканець Нью-Йорку), який діяв через представника, та американська компанія Velton/Zegelman.

Такий правочин часом оцінюють дещо скептично [17, с. 85]. Разом з тим, аналіз вчинення правочинів за допомогою новітніх інформаційних технологій підтвердив позитивні очікування: всі учасники (продавець, покупець, фінансові інститути, страхові компанії, митні та інші держоргани і т.д.) об'єднані в загальну мережу; актуальна інформація

про правочин доступна відразу всім її учасникам; всі документи в оригінальному вигляді виписуються всередині системи; документи не можна підробити; немає потреби пересилати паперові версії документів на великі відстані; система автоматично перевіряє документи (або взагалі контролює факт відвантаження) і здійснює платежі.

Отже, дана практика підтверджує перспективність використання в симбіозі блокчейну, смарт-контракту і Інтернету речей, що може використовуватися в комерційних транзакціях. Застосування даних технологій значно зменшить обсяги паперової роботи а час її виконання (замість кількох днів можна буде використати лише кілька хвилин), що, як наслідок, скоротить витрати і підвищить ефективність. Іншими перевагами, безперечно, є зручність і прозорість для всіх учасників правочину, оскільки інформація оновлюється в єдиній системі в режимі реального часу, що підвищує безпеку і зменшує ризик шахрайства, оскільки реєстр є незмінним.

Аналіз практичного застосування смарт-контрактів показав, що вони є доволі ефективними та дійсно мають багато позитивних рис, але поки це окремі угоди (як, наприклад, міжнародні операції з поставки товарів, міжбанківські комерційні договори тощо), які не є масовими та не мають єдиного технологічного «шаблону».

Звичайно, для смарт-контракту необхідним є існування таких обов'язкових елементів, як: цифрова ідентифікація всіх цифрових сторін договору; використання приватного децентралізованого середовища, в яке і будуть записуватися смарт-контракти; конкретно описані умови виконання смарт-контракту, які учасники підтверджують одночасно. Важливим тут є й вільне волевиявлення сторін укласти даний контракт, однак саме щодо цього пункту є досить багато дискусій, адже сторони віддалено ідентифікуються і немає впевненості в тому, що відсутній примус, обман тощо. Також задля дійсності такого контракту та визнання його на рівні з традиційним договором необхідним є й дотримання всіх інших істотних умов, які є обов'язковими при вчиненні «звичайного» договору.

Також, як і в будь-якій сфері, не обходиться без «проблем». В контексті використання смарт-контрактів можна виділити два проблемних «напрямки»: технічний та правовий. До першого можна віднести проблеми, пов'язані з тим, що самі розробники та програмісти не завжди чітко уявляють характер функціонування смарт-системи. Зокрема, можуть виникати наступні про-

блеми: забезпечення конфіденційності; асекурація безпеки; масштабність; не вирішено питання про можливі об'єктивні причини неможливості виконання контракту у певний час.

До проблем правового характеру можна віднести наступне: втрачається значення поняття «зобов'язання», адже в смарт-контракті сторони виражають волю один раз, а саме в момент його укладення; існує припущення, що смарт-контракт не може бути порушений, отже не може мати місця ситуація, коли одна із сторін не виконує або неналежно виконує договір у випадку коли вважає, що в світлі обставин, що змінилися його невиконання вигідніше, ніж виконання. Таким чином, сторони не можуть зважаючи на нові обставини (навіть об'єктивні) відмовитися від виконання договору. Фактично, не можна говорити і про примушування до виконання зобов'язання в натурі; смарт-контракт не враховує можливість наявності таких вад при укладенні правочину, як наприклад, вад суб'єкта, вад волі тощо. Зазначені обставини мають бути враховані і не можуть ігноруватися, вони є підставою визнання правочину недійсним; смарт-контракти не передбачають можливості захисту слабкої сторони (наприклад, споживача); можливість використання смарт-контрактів у незаконних цілях або укладання контрактів, які порушують публічний порядок; надмірна автономність смарт-контракту.

Висновки. Отже, враховуючи вже існуючу практику застосування таких технологій у світі можна зробити висновок про позитивні очікування від укладення договорів у вигляді смарт-контрактів, до яких зокрема, віднесено об'єднання всіх учасників договору в загальну мережу; доступність актуальної інформації про договір відразу всім її учасникам; виписання всіх документів в оригінальному вигляді всередині системи; неможливість підробки документів; відсутність потреби пересилки паперових версій документів на великі відстані; автоматична перевірка системою документів (або взагалі контроль за фактом відвантаження) і здійснення платежів. Таким чином, можна говорити про перспективність використання блокчейну, смарт-контракту і Інтернету речей у певному симбіозі. Нині ж можна говорити про можливість поєднання традиційного та нового формату, наприклад, укласти традиційний договір та передбачити його виконання за допомогою відповідної комп'ютерної програми. Це дозволить виконати вимоги діючого законодавства щодо умов укладення договору та отримати сторонам «вигоди» смарт-контрактів,

зокрема, автоматичність виконання, безпеку, швидкість тощо.

Все зазначене дає можливість стверджувати, що смарт-контракт є цивільно-право-

вим договором, який має перспективу укріпитися в практичному використанні та, з часом, зайняти провідне місце в забезпеченні сфери договірних прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давидова І.В. Технологія блокчейн (blockchain), смарт-контракти і категорія правочинів. *Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві*: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. С. 143-175.
2. Давидова І.В. Смарт-контракти - правочини майбутнього. *Римське право і сучасність*: актуальна проблема «Від римського приватного права до ІТ права»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 травня 2018 р., м. Одеса). Одеса : Фенікс, 2018. С. 45-47.
3. Давидова І.В. Блокчейн та смарт-контракти: майбутнє правочинів інформаційного суспільства. *Закарпатські правові читання*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11-31 квітня 2019 р., м. Ужгород); За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. Т. 3. С. 42-49.
4. Давидова І.В. Смарт-контракти. *ІТ-право: теорія та практика*: навч. посібн. За заг. ред. Є.О. Харитоновна, О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2019. С. 101-109.
5. Іванов А.М., Шмига В.О. Смарт-контракти у договірних відносинах: реалії та перспективи використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 150-152.
6. Кіщук О. В., Ліщинська Л. Б. Перспективи використання смарт-контрактів у бізнесі. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/31575/71037.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
7. Корж І. Смарт контракти як інноваційний правовий інструмент. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/smattr-contracts-as-a-legalinnovative-tool>
8. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис* : науковий журнал. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. № 2 (12). С. 90-94.
9. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/229494/228501>
10. Тарасюк А. Smart-контракти серед юристів. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010426
11. Немного истории: что такое умные контракты и зачем они нужны. URL: <http://forklog.com/nemnogo-istorii-chto-takoe-umnye-kontrakty-i-zachem-oni-nuzhny/>
12. Проведена первая в мире реальная торговая сделка по технологии blockchain. URL: <https://www.vedomosti.ru/finance/news/2016/09/08/656254-pervaya-blockchain>
13. Правочин щодо поставки бавовни об'єднує блокчейн, смарт-контракти та Інтернет речей. URL: <https://onehappycoin.com/the-deal-on-supply-of-cotton-combines-block-smart-contracts-and-internet-of-things>
14. Первая в мире крупная сельскохозяйственная сделка с использованием блокчейна завершена. Ошеломительный успех! URL: https://altcoin.info/news/pervaja_v_mire_krupnaja_selskohozjajstvennaja_sdelka_s_iskpolzovaniem_blokchejna_zavershena_oshelomitelnyj_uspeh-2023.html
15. Проведена первая торговая блокчейн-сделка между Китаем и США. URL: https://hightech.fm/2018/01/23/blockchain_traiding
16. Вперше: В Україні офіційно продали квартиру за криптовалюту. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/26/629501/>
17. Кирилюк О. Міфи і реальність про вчинення правочинів з нерухомістю на блокчейні. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 5 (95). С. 83-85.

Давидова Ірина Віталіївна

Місце смарт-контрактів серед цивільно-правових договорів

Стаття присвячена дослідженню питання щодо визначення місця смарт-контракту серед цивільно-правових договорів. Здійснено аналіз діючого вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо регулювання смарт-контрактів, а також практики їх використання. Враховуючи інтерес, який викликають перспективи застосування новітніх інформаційних технологій у всіх сферах життя суспільства, у багатьох країнах започатковані проекти щодо апробації зазначених технологій на практиці та виявлення позитивних та негативних рис їх впровадження.

Проаналізовані позиції науковців, які вивчають смарт-контракти в юридичній площині. Виділено позитивні риси їх використання та окреслено основні проблеми, які поділено на технічні і правові.

Зроблено висновок позитивні очікування від укладення договорів у вигляді смарт-контрактів, до яких зокрема, віднесено об'єднання всіх учасників договору в загальну мережу; доступність актуальної інформації про договір відразу всім її учасникам; виписування всіх документів в оригінальному вигляді всередині системи; неможливість підробки документів; відсутність потреби пересилки паперових версій документів на великі відстані; автоматична перевірка системою документів (або взагалі контроль за фактом відвантаження) і здійснення платежів.

Встановлено перспективність використання блокчейну, смарт-контракту і Інтернету речей у певному симбіозі; можливість поєднання традиційного та нового формату (наприклад, укласти традиційний договір та передбачити його виконання за допомогою відповідної комп'ютерної програми), що дозволить виконати вимоги діючого законодавства щодо умов укладення договору та отримати сторонам «вигоди» смарт-контрактів, зокрема, автоматичність виконання, безпеку, швидкість тощо.

Зроблено висновок, що смарт-контракт є цивільно-правовим договором, який має перспективу укріпитися в практичному використанні та, з часом, зайняти провідне місце в забезпеченні сфери договірних прав.

Ключові слова: смарт-контракт, правочин, цивільно-правовий договір, блокчейн, інформація, персональні дані, інформаційна безпека.

Davydova Iryna

The place of smart contracts among civil law contracts

The article is devoted to the study of the issue of determining the place of a smart contract among civil law contracts. An analysis of the current domestic and foreign legislation on the regulation of smart contracts, as well as the practice of their use, was carried out. Taking into account the interest caused by the prospects of using the latest information technologies in all spheres of social life, many countries have launched projects to test these technologies in practice and identify the positive and negative features of their implementation.

The positions of scientists who study smart contracts in the legal sphere are analyzed. The positive features of their use are highlighted and the main problems are outlined, which are divided into technical and legal.

It was concluded that there are positive expectations from concluding contracts in the form of smart contracts, which include, in particular, the unification of all contract participants in a common network; availability of current information about the contract immediately to all its participants; issuing all documents in their original form within the system; impossibility of falsifying documents; no need to send paper versions of documents over long distances; automatic verification of documents by the system (or generally control over the fact of shipment) and making payments.

The perspective of using the blockchain, smart contract and the Internet of Things in a certain symbiosis has been established; the possibility of combining a traditional and a new format (for example, concluding a traditional contract and predicting its execution with the help of an appropriate computer program), which will allow to fulfill the requirements of the current legislation regarding the conditions of concluding a contract and to obtain the “benefits” of smart contracts for the parties, in particular, automatic execution, security, speed, etc.

It was concluded that the smart contract is a civil-law contract that has the prospect of gaining ground in practical use and, over time, taking a leading place in ensuring the field of contract law.

Key words: smart contract, deed, civil contract, blockchain, information, personal data, information security.

ЦИВІЛІСТИКА БЕЗ КОРДОНІВ

УДК 347.932

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.8>

Голубєва Неллі Юріївна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-3071-4990

Бут Ілля Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-7887-3504

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Певний комплекс принципів властивий кожній галузі права, їх значення полягає в тому, що вони, по-перше, відображають суть змісту, соціальну спрямованість і головні галузеві особливості правового регулювання; по-друге, неодмінно мають враховуватися для подолання прогалін у законодавстві, під час застосування норм права за аналогією. Принципи цивільного процесуального права у концентрованому вигляді відображають погляди законодавця на сутність сучасного судочинства щодо розгляду й вирішення судами цивільних справ, принципи є об'єктивними за своїм змістом і обумовлюються тими соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві.

З огляду на це принципи цивільного судочинства визначаються і декількох аспектах: а) як історична категорія, яка сформована протягом тривалого державно-правового розвитку, як елемент правової культури; б) як закріплені в нормах цивільного процесуального права ідеї, які мають нормативний характер. Таким чином, *принципи цивільного судочинства* – це визначальні ідеї, засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері судочинства, і які виражають завдання правосуддя у цивільних справах, характеризують методи їх досягнення.

Система принципів цивільного судочинства характеризується взаємозв'язком окремих її елементів, цілісністю та комплексністю. Прин-

ципи цивільного процесуального права іноді невід'ємні один від одного, так, принцип розумності строку розгляду справи судом тісно пов'язаний із принципами пропорційності та добросовісності, оскільки суддя має розрахувати з одного боку достатній строк для справедливого та достеменного розгляду цивільної справи, а з іншого – в такий строк, який є розумним для захисту прав учасників цивільного процесу.

Стан дослідження проблеми. Оскільки принципи цивільного судочинства є керівними ідеями, що пронизують усі інститути цивільного процесуального права, жодне фундаментальне дослідження неможливе без опори на принципи. Окремі аспекти принципів цивільного судочинства та їх значення досліджували І. Андронов, В. Комаров, С. Короєд, В. Кройтор, Д. Луспенник, М. Штефан, О. Штефан та інші. Однак з огляду на запровадження воєнного стану постала необхідність проаналізувати, як за допомогою принципів трансформується практика застосування цивільного процесуального законодавства.

Метою цієї статті є визначити особливості застосування окремих принципів цивільного процесуального права в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розгляд справ у судах проводиться усно, крім випадків, передбачених ЦПК України. «Усність» цивільного процесу – традиційна його ознака. Однак загальна

тенденція до оптимізації цивільного судочинства втілюється у положеннях нової редакції ЦПК України щодо можливості письмового провадження. Принцип гласності у цивільному судочинстві передбачає розгляд справи в судах у відкритий спосіб, що надає можливість будь-якій особі (не тільки учасникам даного судового процесу, але й всім іншим особам, що виявили бажання бути присутніми при вирішенні спору) бути присутній на слуханні справи шляхом вільного доступу до зали судового засідання. З метою висвітлення ходу судового розгляду, проміжних і кінцевих результатів дозволяється аудіо-, відео- фіксація, пряма трансляція як учасниками справи, так і присутніми громадянами, представниками засобів масової інформації.

Принцип гласності реалізується за допомогою правила, що розгляд справ у цивільних судах проводиться відкрито. Однак розкриття змісту принципу гласності тільки як відкритого розгляду справ у суді не є повним, оскільки гласність означає включає в себе також обов'язкове інформуванні учасників справи про дату, час і місце судового розгляду, виконання окремих процесуальних дій, а також – відкритість усіх матеріалів справи для учасників справи, що опосередковується їхнім правом на ознайомлення з ними.

Саме такий відкритий розгляд справ дає громадськості і учасникам справи безпосередньо спостерігати за роботою суду, оцінювати її, формувати уявлення про судову процедуру і остаточне судові рішення як справедливі та законні (оскільки це дозволяє всім бажаним переконатися в дотриманні встановлених процесуальним законом правових процедур розгляду справи), що підвищує самодисциплінованість судді та відповідальність за законне і правильне вирішення справ, сприяє зниженню суб'єктивізму суддів.

Однак відкритий розгляд справ неможливий без надання усім зацікавленим особам (громадськості, засобам масової інформації, членам сім'ї учасників справи тощо) можливості бути присутніми під час судового розгляду. Доступ до приміщення суду регулюється Примірними правилами пропуску осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх території транспортних засобів, затверджених Наказом Державної судової адміністрації України та Служби судової охорони від 30 січня 2020 р. № 43/61 [1]. Військовий стан не вніс корективів у порядок допуску осіб до приміщень суду, а наявний перелік обмежень виявився доволі ефективним: станом на 14 червня 2022 р. служба судової охорони

не дозволила пронести до установ системи правосуддя 1 012 одиниць вогнепальної зброї, що у п'ять разів більше, ніж у 2021 році [2; 3]. Однак норма, що була внесена під час пандемії COVID-19 дозволяє у разі запровадження Кабінетом Міністрів України карантину (який все ще триває), з урахуванням установленого в населеному пункті, де розміщується суд, орган та установа системи правосуддя, відповідного рівня епідемічної небезпеки, за рішенням голови суду, обмежити пропуск до будинків (приміщень) судів, органів та установ в системі правосуддя осіб, які не є учасниками судових засідань. Оскільки карантинні обмеження в Україні досі не зняті, це дозволяє з певною законом підставою обмежити доступ сторонніх осіб до судових процесів. Рада Суддів України 2 березня 2022 р. додатково надала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, якими запропонувала, виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні, обмежити допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань.

Суд може видалити із зали судових засідань осіб, які: 1) перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді; 2) порушують порядок у залі суду. Останнє має тлумачитися як можливість видалити особу, яка порушує порядок навіть якщо немає перешкод веденню судового засідання тощо. Крім цього, чинною є норма, пов'язана із забезпеченням санітарно-епідеміологічної безпеки: суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. Таким чином, видалений може бути будь-хто, в тому числі і учасник судового процесу, а не тільки сторонні особи.

Традиційно принцип гласності розуміють не тільки як можливість бути присутніми на судовому засіданні будь-яких осіб, але й наявність у цих осіб дозволу фіксувати різними засобами все, що відбувається у засіданні. Крім того, 23 березня 2022 р. Державна судова адміністрація України запровадила нову підсистему відеоконференцв'язку, яка дозволяє здійснювати автоматичну трансляцію судових засідань на відеохостинзі YouTube на каналі веб-порталу «Судова влада України», що дозволило громадськості не втратити можливість спостерігати за ходом відправлення правосуддя.

Законом також передбачені винятки з конституційного принципу гласності. Розгляд справи

у закритому судовому засіданні допускається, якщо це необхідно: а) щоб запобігти розголошенню державної чи іншої таємниці, що охороняється законом; б) з метою забезпечення таємниці усиновлення; в) щоб запобігти розголошенню обставин особистого та сімейного життя людини; г) щоб запобігти розголошенню відомостей, що принижують їх честь і гідність, а також в інших випадках, установлених законом. Крім першого випадку, у всіх інших, для проведення закритого судового засідання необхідне клопотання учасників справ.

Розгляд справи у закритому судовому засіданні обов'язково проводиться у випадках, якщо при відкритому розгляді буде розголошена державна таємниця. Він може ініціюватися як судом, так і учасниками судового процесу. В інших випадках проведення закритого засідання проводиться тільки за клопотанням учасників судового процесу за умови надання ними доказів того, що в такому засіданні може бути розголошена комерційна, службова або інша охоронювана законом (наприклад, нотаріальна) таємниця. Задоволення клопотання залежить від його обґрунтованості.

Щодо можливості розгляду справи у порядку письмового провадження, ЦПК України передбачено спрощене позовне провадження, яке розраховане на малозначні справи та характеризується усіченою процедурою: відсутність підготовчого засідання та судових дебатів, можливість розгляду справи без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами (ст. 279 ЦПК України).. Це справедливо, адже вирішення справи має відбуватися із дотриманням розумних витрат робочого часу осіб, залучених у процес, та відповідно до принципу пропорційності.

В умовах воєнного стану саме широке застосування можливостей розгляду справи за письмовими матеріалами дозволяє суду більш оперативно розглядати справи незначної складності. З іншого боку, ЄСПЛ у своїх рішеннях у справах «Kerojärvi v. Finland», «Mantovanelli v. France» зазначає, що суттєво те, щоб сторони могли належним чином брати участь у провадженні. Рішення судді розглянути справу на підставі письмових доказів без заслуховування заявника порушує принцип змагальності судочинства, передбаченого в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Законодавцем пропонувалися зміни до процесуального законодавства щодо розширення сфери застосування письмового провадження під час дії воєнного чи надзвичайного стану:

суд міг би з власної ініціативи призначити розгляд справи загального позовного провадження за наявними у справі матеріалами. Умовами для реалізації такої можливості мало б стати 1) направлення судом сторонам повідомлення про такий розгляд справи; 2) надходження до суду підтвердження про отримання сторонами цього повідомлення; 3) відсутність клопотання сторони про розгляд справи в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів або клопотання про розгляд справи в порядку загального провадження в приміщенні суду [4].

Враховуючи, що законопроект надміру розширював перелік форм офіційного сповіщення учасників справи про судовий розгляд («будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо), а також через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України»), а також через інші дискусійні пропозиції, досягти консенсусу не вдалося (підтримало 208 депутатів) і пропозиції не було прийнято. Однак законопроект, з огляду на значну кількість голосуваних, заклав основу для подальших напрацювань щодо особливостей судових сповіщень під час воєнного стану.

В той же час, оскільки можливість письмового провадження сьогодні закріплено на рівні закону, вважаємо, що у випадку, якщо суд не порушує меж застосування відповідного інституту та за дотримання принципів змагальності та рівності сторін, доступ до правосуддя не обмежується, адже сторони не позбавлені права викласти свої аргументи у позовній заяві, у відзиві, відповіді на відзив, у запереченні. Єдиним важливим аспектом в цьому випадку залишається належне сповіщення учасників справи, що буде розглянуто в наступних розділах.

Крім цього, незважаючи на наявність національного законодавства щодо можливості розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження без виклику сторін, суди повинні враховувати наступні критерії, вироблені у практиці ЄСПЛ щодо відмови в проведенні усного слухання:

1) коли відсутній спір про факти: відповідно до вітчизняного законодавства безспірні категорії справ можуть бути розглянуті в наказному або окремому провадженні;

2) якщо справедливість і обґрунтованість судового рішення може бути досягнута на підставі наявних процесуальних документів сторін та інших письмових матеріалів. Як зазначає ЄСПЛ, для

деяких категорій справ письмовий розгляд може бути навіть більш ефективним, ніж усні слухання (наприклад, у випадку розрахунків розмірів платежів і соціальних виплат, або коли розгляд справи судом або подальший перегляд судового рішення зводяться до питань права, а не факту [5]);

3) за наявності відповідних клопотань чи за мовчазної згоди сторін судовий розгляд справи без виклику сторін може бути прийнятним. Якщо ж сторона явно висловлює бажання про проведення усного слухання (заявляє відповідне клопотання) чи його проведення неминуче (наприклад, з метою допиту свідка), суд має або реалізувати це право, або належним чином обґрунтувати підстави для відмови у реалізації такого права;

4) принаймні одна інстанція повинна забезпечити особі право на усний та публічний розгляд справи, якщо відсутні перераховані обставини;

5) проведення розгляду «за зачиненими дверима» без виклику сторін не повинно перешкоджати збереженню довіри до суду, адже відкритий розгляд справи захищає сторони від відправлення правосуддя таємно та сприяє справедливому судовому розгляду [6, с. 75].

Широкого застосування набула і практика проведення дистанційних судових засідань у режимі відеоконференції. Новим функціоналом системи відеоконференцзв'язку стала запроваджена можливість підсистеми Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи онлайн-трансляцій судових засідань, що значно спрощує процедуру як для працівників апарату суду щодо оприлюднення перебіг судового розгляду, так і для громадян. Державна судова адміністрація рекомендувала судам здійснювати онлайн-трансляцію судових справ, які мають значний суспільний інтерес, однак враховуючи безпекову ситуацію, суд може допустити відеотрансляцію, наприклад, і у тому випадку, коли головою суду було прийнято рішення тимчасово не допускати у конкретний суд сторонніх осіб.

Рішення суду, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується прилюдно. І навпаки, для забезпечення нерозголошення відомостей, що стали відомі суду в закритому процесі, рішення суду прилюдно не оголошується, однак результат розгляду має бути відомим загалу, тому прилюдно проголошується лише вступна та резолютивна частини рішення. Це справедливо, адже публічне проголошення рішення не повинне супроводжуватися розголошенням відомостей, заради збереження таємниці яких приймалося рішення про закриті слухання справи.

Однак в умовах війни актуалізується дискусія щодо доцільності проголошення судових рішень шляхом їх зачитування та запровадження нових шляхів проголошення судового рішення для забезпечення принципу гласності цивільного процесу: 1) шляхом отримання копії судового рішення в порядку, встановленому ЦПК України; 2) шляхом ознайомлення із рішенням суду у Єдиному державному реєстрі судових рішень [7], що матиме наслідком скорочення часу перебування громадян у приміщенні суду, наданні можливості ознайомлюватися одразу із повним текстом рішення. Перша спроба була запроваджена Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану» від 27 липня 2022 р. [8], яким передбачено можливість додаткового інформування авторизованих сторін спору через Єдиний державний вебпортал електронних послуг або через мобільний застосунок Порталу Дія, шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа. Звісно, оскільки змін до процесуальних кодексів таким законом внесено не було, суттєвих зрушень у прискоренні судочинства це не спричинить, адже таке інформаційне повідомлення не є офіційним, не впливає на порядок обчислення строків оскарження судового рішення, можливість звернення його до виконання тощо.

Натомість, якщо остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження учасника справи знаходиться на тимчасово окупованій території і він не має офіційної електронної адреси, про судові рішення такий учасник сповіщується шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України, з урахуванням вимог, визначених Законом України «Про доступ до судових рішень», у разі обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» від 21 квітня 2022 р. з моменту розміщення такої інформації вважається, що особа отримала судові рішення [9].

Принцип гласності реалізується у праві кожній особі ознайомитися в установленому законодав-

ством порядку із судовими рішеннями у будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі, які набрали законної сили. Загальнови-знані принципи і норми міжнародного права передбачають обов'язок держави забезпечити не тільки публічний судовий розгляд, а і публічність судового рішення. В інтересах громадського контролю за відправленням правосуддя судові рішення повинні бути публічно доступними кожному без обмежень, що може бути забезпечено тільки шляхом публікації друкованої (електронної) версії судового рішення.

Згідно Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному цим Законом. Усі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення оприлюднюються з виключенням інформації, яка за рішенням суду щодо розгляду справи у закритому судовому засіданні підлягає захисту від розголошення [10].

Для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень – автоматизованої системи збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень, які є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України.

Однак в умовах воєнного стану право осіб на доступ до судових рішень та інформації про стан розгляду справи було суттєво обмежено: для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану, забезпечення безпеки щодо цілісності бази даних судових рішень, доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду», тимчасово було призупинено. В подальшому 5 квітня 2022 р. доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень було частково відновлено для суддів та працівників правоохоронних органів. Персональний доступ до Реєстру надавався відповідно до списків осіб від голів судів та керівників правоохоронних органів (не більше двох осіб з кожного органу та з кожного його територіального управління), однак зберігалось обмеження для працівників апарату судів, секретаріату Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії

суддів, а також для суддів тих судів територіальна підсудність справ яких змінена.

Вже 20 червня 2022 р. Державна судова адміністрація у тестовому режимі відновила загальний доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та роботу сервісу «Стан розгляду справ», що знову дозволило учасникам судових проваджень та громадськості ознайомлюватися зі змістом судових рішень та призначеними до розгляду засідань.

Через військову агресію Рада суддів України, керуючись тим, що публічна інформація щодо діяльності органів державної влади, їхніх працівників, в тому числі щодо судів та органів системи правосуддя може становити загрозу їх життю та здоров'ю, спричиняти злочини та бути загрозою національній безпеці, а тому підлягає обмеженню в силу згаданих вимог закону. Вирішила тимчасово відстрочити до закінчення строку дії воєнного стану в Україні надання відповідей на усі запити про публічну інформацію, які надійшли з початку введення воєнного стану в Україні – 24 лютого 2022 р. Оскільки збір відповідної інформації під час війни, може мати ознаки диверсійної діяльності, спрямованої проти України, а тому є необхідність ретельної перевірки осіб, у разі надходження запитів щодо надання будь-якої публічної інформації щодо діяльності судів та установ системи правосуддя – копію запитів слід негайно направляти Службі безпеки України [11].

Процесуальне законодавство передбачає, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи, а будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом. Процесуальний кодекс містить декілька форм офіційного сповіщення про судову справу: судовими повістками про виклик, судовими повістками-повідомленнями, оголошенням на офіційному веб-сайті судової влади України, з використанням засобів мобільного зв'язку, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, шляхом надсилання такому учаснику справи текстових повідомлень або під розписку у судовому засіданні. Таким чином, можливості суду у інформуванні справи є обмеженими, посиленням на веб-адресу ухвали суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Вказані форми відмінні за підставами і способом їх надсилання: судові повістки є найпоширенішим способом сповіщень та можуть бути надіс-

лані як у паперовому вигляді рекомендованим листом чи кур'єром на адресу учасника справи, так і в електронному вигляді на офіційну електронну адресу. Через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України викликаються відповідач, третя особа, свідок, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, а також заінтересована особа у справах про видачу обмежувального припису. Очевидно, що така форма виклику є юридичною фікцією, яка не спрямована на реальне сповіщення особи (оскільки лише з факту публікації оголошення про виклик особа вважається повідомленою), однак на створення умов для того, щоб зацікавлена особа все ж могла дізнатися про такий виклик. Розміщення оголошення може бути здійснено лише в електронному вигляді, тоді як повідомлення під розписку завжди відбувається у паперовій формі і завжди очно – чи в ході судового засідання, чи у разі, коли особа, наприклад, під час ознайомлення з матеріалами справи була повідомлена секретарем про дату та час наступного судового розгляду. Сповіщення з використанням засобів мобільного зв'язку шляхом надсилання текстових повідомлень можливе лише у випадку відсутності офіційної електронної адреси учасника справи за його письмової заяви та при наявності технічної можливості. Не будемо приділяти увагу останнім двом способам сповіщення, оскільки вони передбачають поінформованість учасника про справу, що розглядається, а зосередимося на «першому» сповіщенні про справу, особливо осіб, які не є у ній позивачами чи заявниками.

В умовах війни кожен із вищенаведених способів, крім сповіщення на офіційну електронну адресу, виявився недостатньо ефективним: судові повістки нерідко не могли бути вручені через перебої у роботі поштових відділень, зміну місця проживання адресата, з інших об'єктивних причин. Веб-портал «Судова влада України» тимчасово було обмежено у функціоналі. Це призвело до поновлення дискусії якомога більшої діджиталізації судових сповіщень.

«Електронізація» українського судочинства відбувається набагато повільніше, ніж розраховувалось, що дещо дискредитувало саму ідею електронного судочинства в професійних колах. Тому необхідне більш швидке залучення до системи електронного судочинства більшої частини осіб, які є учасниками судових процесів. Практика інших країни показала, що обов'язкове використання інструментів електронного судочинства,

без права подавати документи в суд у паперовому вигляді, сприяє більш швидкому прогресу в зазначеній сфері. Нові послуги повинні впроваджуватися повсюдно, а «паперове» провадження стати винятком. Традиційне паперове судочинство виглядає марнотратно і нерозумно з точки зору збереження ресурсів, адже судова система продукує величезну кількість документів, більшість з яких не мають цінності.

Частина 6 ст. 14 ЦПК України, хоча і встановлює перелік суб'єктів, які мають зареєструвати електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі (далі – ЄСІКС) не закріплює, які наслідки наступають для осіб, зобов'язаних зареєструвати офіційні електронні адреси в ЄСІКС (зареєструватися в Електронному кабінеті), але не виконавших цей обов'язок.

Важливим є питання і розширення суб'єктів, які обов'язково мають бути зареєстровані в ЄСІКС: наразі проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами-підприємцями від 11 жовтня 2022 р. пропонується зобов'язати фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб (незалежно від того, чи є вони суб'єктами господарювання) зареєструватися в ЄСІКС [12]. Однак вважаємо такий обов'язок, у разі його закріплення, надмірним, адже слід зважати, що сама по собі наявність у особи статусу фізичної особи-підприємця не обов'язково свідчить про наявність у неї достатніх технічних можливостей, щоби повноцінно користуватися системою електронного суду.

Законопроект містить й інші суттєві вади, які нівелюють його загальну спрямованість на цифровізацію цивільного судочинства: зобов'язуючи суб'єктів, для яких реєстрація в ЄСІКС є обов'язковою, подавати процесуальні, інші документи, вчиняти інші процесуальні дії (однак які саме це «інші процесуальні дії» – не роз'яснено) лише в електронній формі, законопроект одночасно надає можливість зазначеним особам подавати процесуальні, інші документи у письмовій формі, вчиняти інші процесуальні дії у письмовій або усній формі лише під час участі в підготовчому судовому засіданні чи судовому засіданні, з обов'язковим надсиланням до суду відповідних процесуальних, інших документів в електронній формі.

Тому доцільним було б на законодавчому рівні закріпити у якості процесуального наслідку

залишення поданих до суду документів без розгляду, що буде найкращим чином стимулювати цих осіб до реєстрації в ЄСІКС. Звісно, що така норма могла б бути позитивно сприйнята у мирний час, однак зараз може здаватися, що вона надміру перешкоджає доступу до суду, хоча процесуальне законодавство вже містить певний компенсаційний механізм: ч. 9 ст. 43 ЦПК України передбачено обов'язок позивача, особи, яка подала скаргу, подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, однак суд може надати дозвіл на їх подання в паперовій формі.

Доцільним було б розширити зміст даної норми, передбачивши з одного боку, обов'язок осіб, для яких реєстрація в ЄСІКС є обов'язковою, звертатись до суду виключно в електронній формі з можливістю подати клопотання про визнання причини подання документу в паперовій формі поважною. В такому разі суд з огляду на причини (несправність Електронного кабінету, неможливість отримати електронний підпис чи електронну печатку, несправність на рівні Центрального засвідчувального органу, що унеможлиблює накладення чи перевірку електронного підпису, відсутність електропостачання, доступу до Інтернету тощо) зможе допустити процесуальні документи до подальшого судового розгляду.

І такий альтернативний порядок звернення у паперовій формі важливий для заявників, адже дозволяє подолати перепону у праві на доступ до суду. В рішенні у справі «Xavier Lucas v. France» ЄСПЛ вказав, що вимога використовувати електронний засіб зв'язку у провадженнях, в якому сторони повинні бути представлені адвокатом, не є нереалістичною або нерозумною для професійних юристів, для яких комп'ютери давно стали інструментом. В даній справі адвокат не подав свою заяву про скасування арбітражного рішення в електронному вигляді через систему електронного судочинства, яка хоч і була справною, однак вимагала від адвоката заповнити готову форму з використанням неточних юридичних термінів. ЄСПЛ констатував, що адвокат не проявив особливої недбалості, подавши заяву у паперовій формі, особливо враховуючи той факт, що процесуальне законодавство в цілому допускало деякі винятки із правил щодо електронної подачі документів. Віддаючи перевагу електронній формі звернення та нехтуючи практичними перешкодами, з якими стикається заявник при цьому, національний суд застосував

формалістичний підхід, який не був необхідним для забезпечення правової визначеності чи належного відправлення правосуддя і, отже, на адвоката було покладено непропорційний тягар, що порушило належний баланс між, з одного боку, законним бажанням забезпечити дотримання формальностей для початку судового провадження та, з іншого боку, правом на доступ до суду [13].

Одним із напрацювань щодо відкритості інформації щодо справи вже можна вважати інтеграцію судових сервісів із вебпорталом електронних послуг «Дія» та відповідним мобільним застосунком [14]. З метою забезпечення можливості отримання особами (учасниками судового процесу) інформації щодо розгляду судових справ реалізовано можливість надсилання та отримання повідомлення про слухання судового засідання, судових рішень, виконавчих документів, сплати штрафу та судового збору за постановою у справі про адміністративне правопорушення в електронній формі за бажанням особи.

Однак і такий спосіб інформування відповідно процесуального законодавства не є офіційним. Навіть із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану» від 27 липня 2022 р. № 2461-IX [15], ситуація кардинально не змінилася: передбачивши на законодавчому рівні у Законі України “Про судоустрій і статус суддів” додатковий спосіб інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, шляхом надання інформації з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія, законодавець не вніс відповідних змін у ЦПК України. Отже і в даній законодавчій новелі йдеться лише про інформаційні повідомлення, а не офіційне сповіщення, що хоча і розширює можливості реалізації принципу відкритості інформації щодо справи, не вирішує практичних питань неможливості здійснення офіційного повідомлення в умовах воєнного стану.

Висновки. Принципи цивільного судочинства відіграють важливу роль у регулюванні цивільних процесуальних правовідносин: з одного боку вони дозволяють визначити загальну спрямованість та особливості судової форми захисту права, а з іншого – дають чіткі нормативні приписи, якими мають керуватися суд і сторони під час судового розгляду. Однак не менш важлива функція принципів цивільного

судочинства – забезпечення можливості тлумачення конкретної чітко визначеної норми права крізь призму загальної ідеї належного відправлення судочинства.

Уникнення колапсу у відправленні правосуддя під час воєнного стану та повної зупинки судових розглядів вдалося уникнути завдяки: по-перше, закладений з моменту прийняття оновленого процесуального законодавства гнучкості певних судових процедур та його загальній спрямованості на діджиталізацію судового процесу; по-друге, завдяки змінам законодавства, які пристосовували судову процедуру до іншої надзвичайної ситуації – пандемії коронавірусу; по-третє, завдяки широкому застосуванню підходів до тлумачення процесуальних норм крізь призму принципів цивільного судочинства.

Беззаперечна важливість принципів цивільного судочинства проявилася в умовах воєнного стану саме в можливості за їх допомогою віднайти належний баланс між, з одного боку, інтересами учасників справи на передбачувану судову процедуру (в тому порядку, що закріплений у процесуальному законодавстві), а з іншого боку – інтересами учасників справи і суду на адаптивність процесуальної форми, спрямованої на відправлення правосуддя хоч і з деякими відступами від процесуального законодавства, однак з такими, які вважаються прийнятними, доцільними і справедливими в умовах воєнного стану.

Беззаперечна важливість принципів цивільного судочинства проявилася в умовах воєнного стану саме в можливості за їх допомогою віднайти належний баланс між, з одного боку, інтересами учасників справи на передбачувану судову процедуру (в тому порядку, що закріплений у процесуальному законодавстві), а з іншого боку – інтересами учасників справи і суду на адаптивність процесуальної форми, спрямованої на відправлення правосуддя хоч і з деякими відступами від процесуального законодавства, однак з такими, які вважаються прийнятними, доцільними і справедливими в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Примірних правил пропуску осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх територію транспортних засобів : Наказ; ДСА України від 30 січня 2020 р. № 43/61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0043750-20>.
2. Понад тисячу одиниць вогнепальної зброї не дозволили пронести до судів співробітники ССО за час війни : Служба судової охорони. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1284077>.
3. Протягом 2021 року співробітники Служби судової охорони не дозволили пронести до судових установ понад 131 тисячі заборонених предметів : Служба судової охорони. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1239803>.
4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) від 26 квітня 2022 р. № 7316. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489>.
5. Постанова від 12 липня 2022 р. у справі № 368/405/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218336>.
6. Бут І. О. Розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження в контексті забезпечення права особи на справедливий суд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019. № 40. С. 74–77.
7. Прохоров П. А. Порядок ухвалення судових рішень у цивільному процесі України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15749>.
8. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 27.07.2022 р. № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text/>.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21.04.2022 № 2217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2217-20>.
10. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3262-15>.
11. Рішення № 11 від 25 березня 2022 р. : Рада суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/richenarsu11250322-f68cadf705.pdf>.
12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами-підприємцями від 11 жовтня 2022 р. №7574-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40629>.
13. Xavier Lucas v. France App no 15567/20 (ECtHR, 09 June 2022) URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217615>.
14. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між підсистемою «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно- телекомунікаційної системи та Єдиним державним вебпорталом електронних послуг, зокрема мобільним додатком Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Дія) : Наказ; Мінцифри від 22 листопада 2021 р. № 151/385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1572-21>.
15. Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 27 липня 2022 р. № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text>.

Голубєва Неллі Юріївна, Бут Ілля Олександрович

Реалізація окремих принципів цивільного судочинства в умовах воєнного стану

Напевне жодна із країн в період сучасної історії не передбачала у нових редакціях процесуальних кодексів, ухвалених у мирний час, норм, що передбачали б особливості судової процедури в умовах воєнного часу. Збройна агресія Російської Федерації проти України змусила суддів та учасників судових процесів пристосовувати процесуальні правила в непередбачуваній безпековій ситуації. Оскільки за час активних бойових дій суттєвих змін до процесуального законодавства внесено не було, учасники судових процесів були вимушені використовувати чинні норми процесуального законодавства.

Принципи цивільного судочинства відіграють важливу роль у регулюванні цивільних процесуальних правовідносин: з одного боку вони дозволяють визначити загальну спрямованість та особливості судової форми захисту права, а з іншого – дають чіткі нормативні приписи, якими мають керуватися суд і сторони під час судового розгляду. У результаті проведеного дослідження робиться висновок, що уникнення колапсу у відправленні правосуддя під час воєнного стану вдалося уникнути завдяки: по-перше, закладеній з моменту прийняття оновленого процесуального законодавства гнучкості певних судових процедур та його загальній спрямованості на діджиталізацію судового процесу; по-друге, завдяки змінам законодавства, які пристосовували судову процедуру до іншої надзвичайної ситуації – пандемії коронавірусу; по-третє, завдяки широкому застосуванню підходів до тлумачення процесуальних норм крізь призму принципів цивільного судочинства.

Беззаперечною важливістю принципів цивільного судочинства проявилася в умовах воєнного стану саме в можливості за їх допомогою віднайти належний баланс між, з одного боку, інтересами учасників справи на передбачувану судову процедуру (в тому порядку, що закріплений у процесуальному законодавстві), а з іншого боку – інтересами учасників справи і суду на адаптивність процесуальної форми, спрямованої на відправлення правосуддя хоч і з деякими відступами від процесуального законодавства, однак з такими, які вважаються прийнятними, доцільними і справедливими в умовах воєнного стану.

Ключові слова: цивільний процес, принципи цивільного судочинства, верховенство права, гласність, відкритість судового розгляду.

Golubeva Nelly, But Illia

Implementation of certain principles of civil justice during marital state

Probably none of the countries in the period of modern history provided in the new editions of the procedural codes, adopted in peacetime, norms that would provide for the peculiarities of the judicial procedure in wartime conditions. The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine forced judges and trial participants to adapt procedural rules in an unpredictable security situation. Since no significant changes were made to the procedural legislation during the active hostilities, the participants in the trials were forced to use the current norms of the procedural legislation.

The principles of civil justice play an important role in the regulation of civil procedural legal relations: on the one hand, they make it possible to determine the general direction and features of the judicial form of legal protection, and on the other hand, they provide clear normative prescriptions that should be guided by the court and the parties during the trial. As a result of the conducted research, it is concluded that the collapse in the administration of justice during martial law was avoided thanks to: firstly, the flexibility of certain court procedures and its general focus on the digitization of the court process, laid down since the adoption of the updated procedural legislation; secondly, thanks to alterations in the legislation that adapted the judicial procedure to another emergency situation – the coronavirus pandemic; thirdly, due to the wide application of approaches to the interpretation of procedural norms through the prism of the principles of civil justice.

The undeniable importance of the principles of civil justice was manifested in the conditions of martial law precisely in the possibility, with their help, to find a proper balance between, on the one hand, the interests of the participants in the intended judicial procedure (in the order established in the procedural legislation), and on the other hand, the interests of the participants in the case and the court on the adaptability of the procedural form aimed at administering justice, albeit with some deviations from the procedural legislation, but with those that are considered acceptable, expedient and fair in the conditions of martial law.

Key words: civil process, principles of civil justice, Rule of Law, publicity, openness of the trial.

НОТАТКИ

Підписано до друку: 27.12.2022 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Franklin Gothic.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,21.
Замов. № 0123/065. Наклад 150 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.